

С. БЕГМАТОВ

МУСИҚИ

Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 6-уми
мактабҳои таълими миёнаи умумӣ

Наشري шашуми такмилёфта

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
ба нашр тавсия намудааст*

Хонаи эҷодии таъбу наشري ба номи Ғафур Ғулом
Тошканд – 2017

УЎК 78 (075.3)=222.8
КБК 85.31я 71
Б 45

М у қ а р р и з о н:

Гулчехра Дадабоева – мудири шуъбаи «музикӣ, санъат, таълими меҳнат, камолоти ҷисмонӣ ва саломатии» Маркази таълими республика;

Васила Гаппарова – омӯзгори фанни маданияти музикии мактаби таълими миёнаи умумии рақами 203-юми ноҳияи Учтепаи шаҳри Тошканд;

Фирӯза Аҳмадеева – омӯзгори фанни маданияти музикии мактаби таълими миёнаи умумии рақами 284-уми ноҳияи Сирғалии шаҳри Тошканд.

Бегматов С.

Музикӣ: Китоби дарсӣ барои синфи 6. – Нашри шашуми такмилёфта. – С.Бегматов. –Т.: ХЭТН ба номи Фафур Фулом. Соли 2017, – 88 сах.

Барои босамар истифода бурдани китоби дарсӣ аломатҳои шартии зеринро дар хотир доред:

– шунавидани музикӣ

– савол ва супориш

– саводи музикӣ

– хониши мустақилона

– саройидан бо ҷамоа

– машқи созкунии овоз

**Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби республика
ба ичора ҷоп шудааст.**

УЎК 78 (075.3)=222.8
КБК 85.31я 71

ISBN 978-9943-5006-8-6

© С. Бегматов.
© Хонаи эҷодии таъбу нашри ба
номи Фафур Фулом, соли 2017.

МУҚАДДИМА

Донишомӯзони гиромӣ! Китоби дарсии «Музикӣ», ки барои донишомӯзони синфи 6 тавсия мегардад, шумоёнро бо олами мумтози музикӣ шинос мекунад. Музикии мумтоз асарҳои ҳамаҷониба бузург ва мукамалро дар бар мегирад. Онҳо аз тарафи ҳар як авлод бо диққат омӯхта шудаанд ва ҳамчун манбаи бузурги эҷодие, ки барои ба оянда вориси муносиб шудан даъват мекунанд, дар хизматанд.

Аз китоби дарсӣ аз фолклори халқ ва музикии мумтоз, музикии халқҳои Шарқ, музикии замонавии эстрадӣ, ҳамчунин бинобар музикӣ ва эҷодиёти мумтози композиторӣ маълумот мегирад.

Музикиро халқ меофарад. Оҳангсозон ва бастакорони халқ бошанд, аз халқ гирифта, онро аз нав кор карда, дар намунаи жанрҳои мумтоз аз сари нав ба халқ тақдим менамоянд. Музикии халқӣ содда ва бо воқеияти ҳаёти халқ вобастагӣ дорад. Музикии классикӣ бошад, меваи тафаккури инсон, яъне маҳсули эҷодиёти бастакорист. Музикии замонавӣ намуна, маҷро ва услубҳои нав ба навест, ки дар натиҷаи мизони тараққиёти давр ба вучуд омадааст.

Дар чоряки I оид ба музикии мумтоз ва хусусиятҳои жанрҳои он маълумот дода шудаанд; дар чоряки II бошад, бештар ба мизонҳои музикии замонавӣ, аз ҷумла ба музикии эстрадии ўзбек диққату эътибор нигаронда шудааст; дар чоряки III бошад, бо музикии тоҷик, араб, турк, озар, эронӣ, хитой, уйғур, японӣ, ҳинд, қазок, қирғиз барин халқҳои Шарқ аз наздик шинос мегардед; дар чоряки IV аз эҷодиёти музикии мумтози оҳангсозони Аврупой, аз қабили В.Мотсарт, Л.Бетховен, Ф.Шопен, М.Глинка баҳраманд мегардед.

Музикии мумтоз боигарии маънавие ба ҳисоб меравад, ки решаи он аз анъанаҳои миллии халқҳо об меҳӯрад. Омӯхтан ва эъзози онҳо барои камолоти ҳар як инсон зарур мебошад. Умедворем мавзӯёҳое, ки аз китоби дарсӣ ҷой гирифтаанд, дар бобати ташаккули дар қалб ҷойгирсозии ҳисси ба худ хоси авлоди баркамол, боз ҳам мустаҳкам гардидани меҳру муҳаббат нисбати Ватанамон, идроки маданияти умумибашарӣ, донишгани мероси музикӣ хизмат мерасонанд.

Муаллиф

ГИМНИ ДАВЛАТИИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

Шеъри Абдулло Орипов

Муסיқии Мутал (Мутаваккил) Бурҳонов

Тантанавор *f*

1. Сер- ку- ёш, хур ўл- кам, эл-
га бахт, на- жот, Сен ў- зинг дўст-лар-га йўл-дош, меҳ-ри-
бон! Меҳ-ри- бон! Яш-на- гай то а-бад ил-
му фан, и- жод, Шуҳ-ра-тинг пор-ла- син то-ки бор жа-
хон! Ол- тин бу во- дий-лар – жон Ўз-бе-кис-
тон, Аж-дод-лар мар-до-на ру- хи сен-га ёр! У-луғ
халқ қуд- ра-ти жўш ур- ган за-мон, О- лам- ни маҳ- ли-ё ай- ла-

ган ди- ёр! 2. Бағ- ри

ган ди- ёр!

Серқуёш, ҳур ўлкам, элга бахт, нажот,
 Сен ўзинг дўстларга йўлдош, меҳрибон!
 Яшнагай то абад илму фан, ижод,
 Шўҳратинг порласин токи бор жаҳон!

Н а қ а р о т:

Олтин бу водийлар – жон Ўзбекистон,
 Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
 Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
 Оламни маҳлиё айлаган диёр!

Бағри кенг ўзбекнинг ўчмас иймони,
 Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот!
 Истиклол машъали, тинчлик посбони,
 Ҳақсевар, она юрт, мангу бўл обод!

Н а қ а р о т

Олтин бу водийлар жон Ўзбекистон,
 Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
 Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
 Оламни маҳлиё айлаган диёр!

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУСИҚИИ МУМТОЗ

Мавзӯи 1: МУСИҚИИ МУМТОЗ

«*Мусиқии мумтоз*» мақом, оҳангу таронаи (ашӯлаи) мураккаби шаклан бузургест, ки маҳсули аз ҳама нодири эҷодиёти созанда, сароянда ва оҳангсоз ба ҳисоб меравад. Дар амалиёт он «*мусиқии мумтоз*» ё худ «*мусиқии касбӣ*» ҳам номида мешавад. Аз ин мебарояд, ки мусиқии мумтоз намунаи аз ҳама мақбули самти касбии ҳоси эҷодиёти халқ аст. Асарҳои ҳоси самти мазкур аз тарафи *оҳангсозони* соҳибистеъдод таълиф ёфта, аз ҷониби сароянда ва *созандагони* дорои малакаи аз ҳама баланд иҷро гаштаанд. Мазмуни он мураккаб ва мукамал мебошад. Аз ҳамин сабаб барои иҷрои он таҷрибаи калони хунарварӣ, маҳорат, малака ва саводи мусиқӣ лозим меояд. Мусиқии мумтоз аз қадим аз тарафи устодон ба ҷавонон омӯзонда шудааст. Ин анъанаи устодӣ-шогирдӣ то ҳол ҳам идома дорад.

Мусиқии мумтоз аз оҳанг ва таронаҳои шаклан калон ташкил ёфтааст. Онҳо мазмунан ва шаклан рангоранганд. Маълум аст, ки диёрамон аз нуқтаи назари шева ба 4 воҳаи калон тақсим мегардад. Онҳо воҳаҳои Бухоро-Самарқанд, Хоразм, Сурхондарё-Қашқадарё, Фарғона-Тошканданд. Шева на танҳо забон, балки дар оҳанги мусиқӣ ҳам акси худро пайдо менамояд.

Донишомӯзони гиромӣ! Мусиқии мумтоз мероси мо буда, ба тамоми асарҳои мусиқие, ки барои авлоди оянда таълиф меёбанд, ҳазинаи савту оҳанг аст. Дар ин чоряк Шумоён бо мафҳумҳои умумӣ дар бораи намудҳои мумтози мусиқиямон ва хусусиятҳои воҳавии он шинос мешавед.

Намунаҳоро аз асарҳои мусиқии мумтоз шунавед.

«Гимни давлатии Республикаи Ўзбекистон». Шеъри А.Орипов мусиқаи М. Бурҳонов

Машқи мазкури ба андозаи 2/4 таълифёфтаре сароед:

- ?! 1. Аз хусуси мусиқии мумтоз нақл намоед.
•• 2. Кадом намунаҳои мусиқӣ мумтоз номида мешаванд?
3. Мусиқии мумтоз аз тарафи кӣҳо таълиф ёфта, иҷро мегардад?
4. Кадом воҳаҳои Ёзбекистонро медонед ва таъсири онҳо ба мусиқии мумтоз чӣ гуна мебошад?
5. Барои иҷрои мусиқии мумтоз соҳиби чӣ гуна малака бояд буд?

Мавзӯи 2: ОҲАНГҲОИ МУМТОЗ

Таркиби мусиқии мумтоз дорои ду шакл аст. Якумаш, мусиқии созҳо бошад, дуюмаш, тарона (ашӯла) аст. Таркиби мусиқии сози асарҳоро аз савтҳои содаи мардумӣ то намунаи усулҳои мураккаби мақом дар бар мегирад. Дар байни онҳо баробари усулҳои созии мақом бисёр асарҳои мумтози анъанавӣ ҳастанд. Оҳангҳои мумтозро оҳангсозони ўзбек дар давраҳои мухталиф эҷод намудаанд.

Савтҳои мумтоз аз азал бо асбобҳои мусиқии мардумӣ (халқӣ) – танбӯр, дутор, ғиччак, най, чанг ва сурнай иҷро шудаанд. Боз яке аз асбоби мусиқии оммавиамон дойра мебошад. Дар амалия аксар савтҳои мумтоз бо созиҳои якка, ҳамчунин бо чӯриҳои якдигар иҷро мешаванд. Савтҳои мумтозе хеле бисёранд, ки ҳамаамон бо шавқу завқи баланд мешунавем. Ба онҳо «Ҳочиниёз I-II», «Чӯли Ироқ», «Мирзодавлат», «Муноҷот», «Савти Муноҷот», «Уфари Муноҷот», «Илғор», «Роҳат», «Раҷабӣ», «Шароф I-II», «Алиқамбар», «Кӯшчинор», «Наврӯзи Ачам» барин савтҳо мисол шуданашон мумкин аст. Аз онҳо савтҳои «Дилхироч», «Қонон», «Лазғӣ» барои бачагон мебошанд.

ҚОНОН

Миёна

Гурӯҳи замонавии навозандагон.

Савти асбобҳои мусиқии мумтоз ба сифати озукаи маънавии инсон ба ҳама ҳузур мебахшад.

Аз байни халқамон бисёр одамони машҳуре ба камол расидаанд, ки савтхоро барои асбобҳои мусиқии мумтоз таълиф намудаанду иҷро кардаанд. Аз онҳо Усто Олим Комилов, Юнус Раҷабӣ, Тӯхтасин

Ҷалилов, Саидҷон Калонов, Ғаниҷон Тошматов, Фаҳриддин Содиков, Муҳаммадҷон Мирзоев, Турғун Алиматов, Аҳмад Одилов, Абдуҳошим Исмоилов, Ёлмас Расулов, Қаҳрамон Дадаев ва дигаронро номбар кардан мумкин аст.

● Савтҳои «Чӯли Ироқ», «Кӯштор», «Роҳат», «Ҷонон»-ро шунавед.

🎵 Навои зеринро ба нота нигоҳ карда сароед.

БИНОКОР МЕШАВАМ

Шеъри Алӣ Бобочон

Муқиши Чӯрабой Охунов

Да - до - и ман би - но - кор, би - но - ко - ри тил - ло - кор.

Дар шаҳ-ру деҳ ме-со-занд ҳар гу-на қас-ру ма-нор. Да-до-и ман

би - но - кор, би - но - ко - ри тил - ло - кор. Дар шаҳ - ру деҳ

ме-со-занд ҳар гу-на қас-ру ма-нор. Он қас-ба-рин

ме-ша-вам, ман ус-то-и пух-та-кор. Ка-лон ша-вам,

ме - со - зам ма - но - ра - и со - ат - дор. со - ат - дор.

Ка - лон ша - вам, ме - со - зам ма - но - ра - и

со - ат - дор.

Дадои ман бинокор,

Бинокори тиллокор.

Дар шаҳру деҳ месозанд

Ҳар гуна қасру манор.

Он кас барин мешавам,

Ман устои пухтакор.

Калон шавам, месозам

Манораи соатдор.

- ?! 1. Савти мумтоз гуфта кадом асарҳоро мефаҳмед?
2. Савти мумтоз дар кадом асбобҳои мусиқӣ иҷро мегардад?
3. Шумо номи кадом савтҳоро медонед?
4. Кадом савти мумтоз хоси бачагон аст?
5. Оҳанги «Ҷонон»-ро ба хотир оварда, сароед.
6. Муаллифони таронаи «Бинокор мешавам» кистанд? Таронаро яқҷоя сароед.

Мавзӯи 3: ТАРОНАИ МУМТОЗ

Тарона асари авҷист, ки нисбат ба суруд ривоч ёфта, аз ҷиҳати шакл нисбатан калонтар мебошад. Матнҳои суханони тарона ҳам асосан ба жанри ғазал мансуб аст. Асарҳои дорои чунин хусусият одатан «таронаи мумтоз», ё худ «таронаи мардумӣ» номида мешаванд. Таронаҳои мумтоз ҳам аз тарафи навозанда, сароянда ва оҳангсозони мохир, ки аз байни халқ баромадаанд, таълиф ёфтаанд. Таронаҳои мумтоз бо салобатнокӣ, фарогирии васеъ ва ҷурмаъногиашон фарқ мекунанд. Намуди шаклҳои онҳо ниҳоят зиёданд.

Таронаҳои мумтоз дар байни халқ хеле васеъ оммавӣ гардидаанд. Ба онҳо «Ушшоқ», «Фирӯз», «Баёт», «Сувора», «Чоргоҳ»-хоро дохил кардан мумкин. Таронае, ки мақбули халқамон аст, ба зудӣ оммавӣ мегардад. Намунаҳои он ҳам зиёд мешаванд. Алалхусус, яқҷанд намуди «Ушшоқ» ҳаст: «Ушшоқи Самарқанд», «Ушшоқи Қӯқанд», «Ушшоқи Тошканд», «Ушшоқи Содирхон» ва ғайра. Ба ҷуз ин, «Гулъизорам», «Дилхироч», «Эй, Сабо», «Кӯчабоғи I-II», «Абдурахмонбегӣ», «Айлагач», «Фигон», «Сенсан севарим»,

ГУЛЪИЗОРАМ

М.М. ♩ = 112

Муסיқши Ҳоҷӣ Абдулазиз Абдурасулов

Дӯст-ла- рим (ай), бир но- за- нин (о)
иш- ки бу хол ЭТ-миш ме-ни,
зул-ф(и) сав- - - до- си (я) а- лиф
кад- дим- ни дол - (до-да) ЭТ-миш ме-ни...

Устоди таронахои мумтоз. Ҳофизи мардумӣ Маҳмудҷон Тоҷибоев.

«Муноҷот», «Тановар» барин таронаҳо дар байни халқ машҳур гардидаанд.

Таронаҳои мумтоз дар асоси ғазалу шеърҳои эҷодкардаи намоёндагони адабиёти классикӣ Рӯдакӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ, Навоӣ, Фузулӣ, Бобур, Машраб, Хоразмӣ, Оғаҳӣ, Нодира, Муқимӣ, Фуркат, Чархӣ барин шоирон ба оҳанг дароварда шудаанд.

Таронаҳои мумтоз якка ва ё бо ҷӯровозӣ иҷро мегарданд. Сарояндагон бошанд, бо ҷӯршавии ансамбли созандагон ё худ бо ҷӯршавии асбоби муסיқии худӣ ҳам таронахоро месароянд. Ҳангоми иҷрои тарона бисёр вақт аз дастаи асбобҳои муסיқии

иборат аз танбӯр, дутор, гиччак, доира истифода мебаранд.

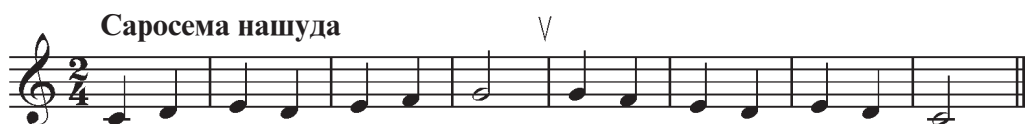
Ичрокунандагони таронаҳои мумтозро «ҳофиз» мегӯем. Мо номҳои ҳофизон устодон Ҳалима Носирова, Саодат Қобилова, Аҳмад Бобоқулов, Одина Ҳошимов, Ҷӯрабек Муродов, Орифхон Ҳотамов, Очилхон Отахонов, Ҳасан Раҷабӣ, Ёлмас Саидҷонов, Муноҷот Йӯлчиева, Маҳмуд Тоҷибоев, Машраб Эрматовро бо фахр ба забон мегирем.

Аз фонотекаи синф асарҳои «Ушиоқ», «Соқиномаи Савти Калон» ва «Гульизорам» (Ҳоҷӣ Абдулазиз Абдурасулов)-ро шунавед.

Ба оҳанги зерин дирижёрӣ намуда, нотаашро бо овози аниқ, равону соф сароед:

1. Тарона чӣ гуна жанр аст?
2. Аз таронаҳои мумтоз кадомашро медонед?
3. Таронаи мумтоз аз рӯи осори кадом шоирон иҷро мегардад ва аз онҳо кӣҳоро медонед?
4. Аз хусуси ичрокунандагони таронаҳои мумтоз нақл намоед.

Мавзӯи 4: ШАШМАҚОМ – АСОСИ МУСИҚИИ МУМТОЗИ МО

Шашмақом мусиқии мумтози халқҳои тоҷику ўзбек мебошад. Шашмақом дар асри XVIII дар Бухоро хеле инкишоф ёфта буд. Дар таркиби он беш аз 250 савт ва асари шаклан калон мавҷуд аст. Шашмақом маъноӣ шаш савтро дорад. Онҳо «Бузрук», «Рост», «Наво», «Дугоҳ», «Сегоҳ» ва «Ироқ» номгузорӣ шудаанд.

Шашмақомро навозанда ва сарояндагоне иҷро мекунанд, ки соҳиби дониши махсус мебошанд. Онҳоро мо «мақомсароён»-мегӯем. Аз азал ансамблҳои махсусе фаъолият пеш мебаранд, ки Шашмақомро иҷро мекунанд. Ба ин ансамблҳо дар Тошканд ансамбли «Мақомчилар»-и ба номи Юнус Раҷабӣ назди Ширкати симо ва садои Ўзбекистон, ансамблҳои мақомсароён аз вилоятҳои Бухоро, Хоразм, Самарқанд, Андиҷон ва Фарғона мисол шуда метавонанд.

САМОИ ДУГОҲ

Мусиқии мардумӣ

Яке аз асарҳои таркиби Шаймақомро шунавед (Масалан, аз мақоми Бузрук «Таснифи Бузрук» ва ғайраро).

Ансамбли мақомсароёни ба номи Юнус Раҷабӣ.
Роҳбари бадеӣ Абдуҳошим Исмоилов

НАСИХАТ ВА ФАРЗАНД

Шеърӣ Г.Асирӣ

Оҳанги мардумӣ

На - мак дар ком-

хо ши - рин - тар аз шах - ду ша - кар гар - дад

чи - гар - хо хун ша - вад, то як пи - сар мис - ли па дар гар дад

Па - дар аз шав - ки дил дар кӯ

да - кӣ дас - ти пи - сар ги - рад

Ба ум - ме - де, ки дар пи - рӣ пи - сар дас - ти па - дар ги - рад

Са - фе - до - ри
пи - сар дар кӯ

баланд як нав - да - ву сад бар ги тар до - рад,
и ишқ аф - тад, чӣ пар - во - и па - дар до - рад,

а - гар фар - зан - ди ко - бил раф - та аз хо - лаш

ха-бар ги-рад, ва-ле фар-зан - ди но-қо-бил ги-ре-бо
ни

1. | 2.

па-дар ги-рад.

Намак дар комҳо ширинтар аз шахду шакар гардад,
Цигарҳо хун шавад, то як писар мисли падар гардад,
Падар аз шавқи дил дар кӯдаки дасти писар гирад,
Ба уммеде, ки дар пирӣ писар дасти падар гирад.

Савти додашударо аз шаклҳои гуногуни ритми истифода бурда, на-
возед.

- ?! 1. Шашмақом чист?
2. Қисмҳои таркибии Шашмақомро медонед?
3. Шашмақом дар кучо ва кай ташаккул ёфтааст?
4. Аз хусуси ансамблҳои мақом ҳарф занед.
5. Аз «Самои дугоҳ» намунаеро иҷро кунед.

Мавзӯи 5: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ВОҲАИ ФАРҶОНА-ТОШКАНД. ТАРОНАИ КАЛОН

Ҳар як воҳаи Ўзбекистон дорои анъанаи ба худ хоси мусиқӣ мебошад. Мусиқии мумтози самти Фарғона-Тошканд дар асоси тарзи зиндагонӣ, машғулият ва ҳаёти этникии халқҳои ба вучуд омадааст, ки дар ҳамин ҷо ҳаёт ба сар мебаранд. Ба мусиқии мумтози воҳаи мазкур асарҳои дохил мешаванд, ки бо усули мақом иншо гардидаанд. Онҳо «Баёт I-V», «Шаҳнози Гулёр I-V», «Дугоҳ Ҳусайнӣ I-VII», «Чоргоҳ I-V» мебошанд. Баробари ин дар воҳа мавҷуд будани силсилаи созҳои ба маҳал хос, усули сурнай ва махсусан, жанри Таронаи калон боиси диққату эътибор аст.

ТАРОНАИ ДУГОҲ ҲУСАЙНӢ

Мусиқии мардумӣ

M.M. ♩ = 92

Кел-санг а-гар кул-бам а-ро бош ус-ти-
на, бош ус-ти-на...

Намунаҳои мусиқии мумтози Фарғона-Тошканд нисбати Шашмақом соддатар буда, дар зери таъсири таронаҳои мардумӣ, таронаи калон ва жанри суруд бисёр асарҳо таълиф ёфтаанд.

Ба мусиқии мумтози воҳа серчилогӣ, қозиба, оҳангнокӣ ва баробари ин озодӣ хос мебошад. Аз ҳамин сабаб навозанда ва сарояндагоне бисёр баромадаанд, ки соҳиби услуби иҷрогарӣ мебошанд. Маматбобо Сатторов, Қӯраҳон Султонов, Маъмурҷон Узоқов, Усто Ғаниҷон Тошматов, Фаҳриддин Содиков барин санъаткорон – мураббӣро зикр кардан.

ТАРОНАИ КАЛОН яке аз жанрҳои ба худ хоси овозии услуби маҳаллии водии Фарғона аст. Дар байни халқ ашулаи патнисакӣ ҳам номбар мегардад. Таронаи калон одатан бидуни асбобҳои мусиқӣ аз тарафи ду-се нафар овозхон иҷро мешавад. Азбаски соҳти мусиқӣ ва иҷрои таронаи калон дар шакли мураккаб аст, онро овозхонҳои моҳири соҳибмалака месароянд. Аз ин рӯ, мардумон онҳоро овозхонони калон гуфта ба забон мегиранд. Барои иҷрои Таронаи калон овозҳо дорои диапазони калон, бақуввату зебо шуданаш лозим. Омӯзиши асрори иҷрогарӣ аз устодон талаб карда мешавад. Зеро таронаи калон бо оҳанги васеъ миқёс, аз ҷиҳати усул озодӣ, фақат ба водии Фарғона хос будан фарқ мекунад. Ҳангоми иҷрои он овозхонҳои калон бо навбат, паси ҳам месароянд. Хотимаи ҷумлаҳои оҳангро бо ҳамнафасӣ, якҷоя иҷро менамоянд. Овозхонҳои калон ба даст ликопча мегиранд. Он ба фароҳам овардани созгориҳо барои иҷрои тарона хизмат мерасо-

над. Овозхонони калони машхур Ҳамроқул Қорӣ, Маматбобо Сатторов, Ҷӯрахон Султонов, Одилҷон Юсуфов ва ғайраҳо мебошанд.

Асарҳои «Баёт I», «Мушилотии Дугоҳ» ва «Насруллои I» ва яке аз таронаи калонро шунавед.

«Тошкент» («Тошканд»). Шеърӣ У.Қўчқор, мусиқии Х.Ҳасанова

Номи оҳанги додашударо ёфта, ба нота нигоҳ карда сароед ва давом диҳед

1. Воҳаи Фарғона-Тошканд дорои кадом мусиқии мумтоз аст? Номҳояшро номбар кунед.
2. Аз санъаткорон ва иҷрогарони устои таронаи калони воҳа кихоро медонед?
3. Намунаеро аз асари «Таронаи дугоҳ хусайнӣ» сароед.
4. Таронаи калон чӣ гуна жанр аст ва хоси кадом воҳаи республика мебошад?
5. Хусусиятҳои жанри таронаи калонро нақл кунед.

Мавзӯи 6: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ВОҲАИ ХОРАЗМ

Хоразм яке аз воҳаҳои хос, ки дорои маданияти қадима буда, бо маданият ва санъати худ ба тараққиёти фарҳанги Осиёи Миёна ҳиссаи калон гузоштааст.

Мусиқии мумтози Хоразм аз жанрҳои сероб аст. Баробари мақомҳои худ савт, таронаҳо ва дostonҳои ба худ хосро соҳиб мебошад. Мақомҳои Хоразм аз «Рост», «Бузрук», «Наво», «Дугоҳ», «Сегоҳ», «Ирок» ва «Панҷгоҳ» (қисми нопурра) иборатанд. Умуман, онҳо «Шашуним мақом» гуфта мешаванд.

Ба ғайр аз мақомҳои Хоразм оҳангу ва таронаҳои мумтози ба ин воҳа хос аз қабилҳои «Сувора», «Нақш», «Фарёд» мавҷуданд. Ва онҳо маҳз намунаи мусиқии мумтози Хоразм ба ҳисоб мераванд. Дар иҷрои услубии онҳо ҳам махсусият мавҷуд мебошад. Онҳо дар иҷрогарии сози ва тарона равшан ҳис мегарданд. Дар садаи XIX

Навозандагон ва сарояндагони воҳаи Хоразм.

мақомҳои Хоразм дар асоси «Хати танбӯри Хоразм» ба нота дароварда шудаанд.

Боз як нави мусиқии мумтози Хоразм ин ичрогари дoston мебошад. Зеро дар воҳаи мазкур дostonҳо ҳам дар услуби тарона ичро мегарданд. Дostonсароён дар байни халқ бахшиён номида мешаванд (аз он ҷумла, Болабахшӣ).

Созҳои ба худ хоси ичрогари мусиқии мумтози воҳаи Хоразм инҳоянд: тор, ғижжак, кӯшнай, танбӯр, дутор, сурнай ва доира.

Устодони мусиқии мумтози Хоразм Мадрахим Шерозӣ, Ҳочихон Болтаев, Комилҷон Отаниёзов мебошанд.

● *Асарҳои «Сувора» ва «Фирӯз-1»-ро шунавед.*

АЛИҚАМБАР

 Рохҳои иҷроғарии санъати дostonсарoии Хoрaзм.

Санъати дostonсарoии воҳаи Хoрaзм дар байни халқ жанри васеъ оммавигардида мебошад. Жанри мазкур, ки дорoi хосияти ба худ хоси воҳа ҳисоб меравад, бо анъанаҳои иҷроғарии хос аз дигар воҳаҳо фарқ мекунад. Анъанаи ба худ хоси иҷроғарии ба сарояндагони воҳаи Хoрaзм мувофиқ бо овози кушод сарoйидан аст. Одатан, матни насрӣ, бо тарзи ҳикоя кироат мегардад. Дар ин ҳолат баробари ҷалб сохтани шунавондани бахшиён воқеаро фаҳмонда медиҳанд, сипас матни шеърии дostonро ҳамроҳ карда, ба шакли тарона месароянд. Дар воҳаи Хoрaзм аз азал дostonҳоро бо кӯмаки дутор иҷро карда меоянд. Вақтҳои охир иҷроғарии дostonҳо ниҳоят инкишоф ёфта, роҳҳои иҷроғарии он ҳам зиёд гаштанд.

Оқибат, бахшиён-иҷроғарон дар амалия, бо ҳамохангии ансамблҳои созии торӣ ва созандагон сарoйиданро васеъ истифода мебаранд. Дар воҳаи Хoрaзм иҷроғарони дoston-бахшиёни машҳур хеле бисёранд. Дар байни онҳо санъаткори дар байни халқ бо номи Болабахшӣ машҳур Қурбонназар Абдуллоев аст.

- ?! 1. Аз хусуси фарҳанги (маданияти) воҳаи Хоразм чиро медонед?
 2. Дар бораи намунаҳои мусиқии мумтози Хоразм нақл намоед.
 3. Кадом мақоми Хоразмро медонед?
 4. Санъати дostonсарoии Хоразмро маънидод кунед.
 5. Аз навои «Чапандози Сувора» намунаеро иҷро намоед!

Мавзӯи 7: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ВОҲАИ СУРХОНДАРЁ ВА ҚАШҚАДАРЁ

Воҳаи Сурхондарё ва Қашқадарё бо урфу одат ва анъанаҳои миллии худ алоҳида фарқ мекунад. Мусиқии мумтози онҳо ба дostonсарoӣ вобаста аст. Дар анъанаҳои дostonсарoӣ бошад, хислатҳои адабӣ-насрӣ ва мусиқӣ таҷассуми худро пайдо кардаанд.

Хусусиятҳои ба худ хоси дostonсарoӣ дар истифодаи овози хира (бо гулӯ сарoида мешавад) ва бо асбоби дӯмбира чӯр шудан мебошад. Аз ҳамин сабаб воҳаи мазкур бисёр вақт бо дostonсарoии худ машҳур мебошад. Иҷрогарони дostonҳоро дар байни халқ дostonчӣ, бахшӣ, шоир меноманд. Қисми дostonе, ки суруд карда иҷро мегардад, «нома» номида мешавад. Дostonҳои аз ҳама бештар пахншудаи водӣ «Алпомиш», «Соҳибқирон», «Авазхон», «Искандарнома», «Гӯрӯғли», «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам» ва ғайра мебошанд. Онҳо дostonҳои таърихӣ-қаҳрамонӣ ва ишқӣ ба ҳисоб мераванд.

ТАМОШОГОҲ

М.М. ♩ = 60

Аз дostonи «Ошиқ ва Шоҳсанам»

Кел Ға-ри-бим,
 гашт э-тай-лик бу боғ-да(ё), Бул-бул кўр-син
 гул-нинг та-мо-шо- си-ни...

● *Намунаҳоро аз достони «Алпомииш» шунавед.*

Бо-қи қо-қи-ни Со-қи-га сот-ди, Со-қи қо-қи-ни Бо-қи-га сот-ди

ОФТОБИ МАН

Шеъри Юсуф Аҳмадзода

Муסיқии мардумӣ

Ҳар са-ҳар рух ку- шо-яд, аз па-си кўҳ ба-ро-яд.
 О-лам-ро бо хан-да-ҳо-яш, зар-фи-шо - нӣ на-мо-яд.

Оф-тоб, оф-тоб, оф-то - би ман, оф-то - би ман.

Оф-то - би ман, оф-то - би ман.

Ҳар саҳар рух кушояд,
Аз паси кӯҳ барояд.
Оламро бо хандаҳояш,
Зарфишонӣ намояд.

Офтоб, офтоб, офтоби ман, офтоби ман.

Ин кӯҳи дашту саҳро,
Ин шаҳри деҳаи мо.
Ин замини бебаҳо,
Бо хандаҳояш зебо.

Офтоб, офтоб, офтоби ман, офтоби ман.

Услубҳои дostonсарoйии Сурхондарё-Қашқадарё.
Услуби дostonсарoйии Сурхондарё-Қашқадарё ба худ хос аст. Ба самти дostonсарoйии воҳаи мазкур нигоҳ карда, дар байни халқ юзбоши (Шеробод), шоир (Қашқадарё) ва бахшӣ номидар мешаванд. Услуби иҷроғарии воҳаи мазкур ба худ хос буда, асосан иҷроғарон гулӯяшонро хирӣ карда, бо овози хира (овози гирифта ҳам гуфтан мумкин аст) месароянд. Одатан онҳо бо сози думбираи якка ба худ чӯр мешаванд. Дар байни халқамон аз рӯи дostonсарoйии воҳа бахшиёне бисёранд, ки дostonҳоро аз қабилҳои «Алпомиш», «Гӯрӯғли», «Кунтуғмиш» сарoйида, ном бароварда-

анд. Шобердӣ бахшӣ, Абдуназар Поёнов барин дostonсароён аз чумлаи онҳоянд.

- ?! 1. Аз хусуси жанрҳои мусиқии мумтози воҳаи Сурхондарё ва Қашқадарё нақл кунед.
2. Кадом дostonҳоро медонед?
3. Номҳои шоир-бахшиёнро номбар кунед.

Мавзӯи 8: МАВҶЕИ МУСИҚИИ МУМТОЗ ДАР МАДАНИЯТИ МО

Ҳунарвари мардумии Ўзбекистон Замира Суёнова.

Маданияти мусиқӣ омилест барои бо ҳам наздикшавии халқҳо, мустаҳкамкунии дӯстӣ. Халқе, ки маънавиёташ бузург аст, ояндаш ҳам бузург мешавад. Халқамон соҳиби маданияти бой, мероси беқиёси мусиқии мумтоз мебошад ва ба ғанӣ будани он дар давоми сабақҳои гузашта гувоҳ гардидем. Мусиқии мумтоз озукаи маънавиест, ки аз тарафи устодон – навозанда, сароянда ва оҳангсозони халқамон таълиф ёфтаанд. Мураккабнокӣ ва ҷурӯбатнокии онҳо бошад, нишонаи

бузургист. Аз ҳамин сабаб ҳар як эҷодкори давр гузаштаи халқи худ, мусиқии мумтозашро бояд эъзоз намояд, ба он таъя қунад ва анъанаҳояшро давом диҳад, қори муносибро барои оянда ба иҷро расонад. Ҳар як эҷодкори замонавӣ аз решаи анъанаҳои гузашта об ҳӯрад, табиист, ки идомадиҳандаи «миллат» мегардад.

● *Намунаҳоро аз дostonҳои мардумӣ шунавед.*

🎵 **МУСИҚИИ КЛАССИКӢ** асари мусиқие номида мешавад, ки дар асоси шаклҳои муайян офарида шудаанд. Ба жанрҳои мусиқии классикии халқҳои ўзбеку тоҷик мақомҳо, таронаҳову оҳангҳое, ки бо роҳи мақом таълиф ёфтаанд, таронаи қалон ва сувораҳо дохил мегарданд. Мусиқии классикиро оҳангсозон, навозандагон ва сарояндагоне эҷод қардаанд, ки дар замони гузашта умр ба сар бурдаанд. Ҳар як жанри мусиқии классикӣ дорои шакли ба худ хос аст.

Дар мусиқии классикӣ замонҳои гузашта аз ғазалиёти намоян-
дагони адабиёти мумтоз Абдурахмони Ҷомӣ, Алишери Навоӣ, Бо-
бур, Огаҳӣ, Саъдӣ, Камол, Ҳофиз ва ғайра истифода бурдаанд.

Мусиқии классикӣ – мақомҳо дорои диапазони (фосилаи мо-
байни овози аз ҳама боло ва аз ҳама пасти ҳофиз, сози мусиқӣ ва
ғайра) аз ҳама калон аст. Аз ҳамин сабаб барои иҷрои онҳо дар
овозхон бояд овози васеъ ва парвариш ёфт.

Дар замонҳои қадим мақомҳо дар доираи анъанаи даҳонакӣ аз
қабилӣ устоду шогирд омӯхта, аз як насл ба насли дигар гузаш-
тааст. Айни замон мусиқии классикӣ дар тамоми зинаҳои низоми
таълими республика омӯзонда мешавад. Чунончи, дар мактабҳои
мусиқии бачагона, литсейҳои академӣ ва коллеҷҳо, ҳамчунин
муассисаҳои таълими олии ба сифати дарс гузашта мешавад.

- ?! 1. Дар бораи мусиқии мумтоз чихоро медонед?
•• 2. Мавқеъ ва аҳамияти мусиқии мумтоз дар ҳаётатон чӣ гуна аст?
3. Мусиқии мумтоз ба эҷодиёти замонавӣ чӣ мебахшад?
4. Шумо мусиқии мумтозро чӣ тавр тасаввур менамояд?
5. Таъсири мусиқии мумтоз ба маданиятамон чӣ тавр аст?

КОРИ НАЗОРАТӢ

1. Мусиқии мумтоз чист?

- А) Оҳанг ва таронаи мураккаби шаклан калон;
Б) Жанри мусиқии 4 қисма; В) Асари бадеӣ.

2. Оҳангҳои мумтоз чанд хел мешаванд?

- А) 4 хел; Б) 2 хел; В) 6 хел.

3. Оҳангҳои мумтоз дар қадом соҳаи иҷро мегарданд?

- А) Скрипка, виолончел, фортепиано; Б) Доира, барабан, литавра;
В) Танбӯр, дутор, ғиччак, най.

4. Таронаи мумтоз чӣ гуна мешавад?

- А) Аз 4 банд иборат; Б) Асари калони симфоникӣ;
В) Асари авҷаш калон.

5. Иҷрогарони таронаи мумтозро мо чӣ ном мегарем?

- А) Бахшӣ; Б) Ҳофиз; В) Шоир меномем.

6. Шашмақом қай ва дар қучо ташаккул ёфтааст?

- А) Асри XVIII, дар Бухоро; Б) Асри XVI, дар Самарқанд;
В) асри XVIII, дар Тошканд.

7. Шашмақом чӣ гуна маъноро ифода месозад?

- А) Суруди мумтоз; Б) Шаш мақом;
В) Мақоми Самарқанд.

8. Кадом сурурд «Патнисакӣ» номида мешавад?

- А) Таронаи калон; Б) Суруди нақоратдор; В) Суруди лирикӣ.

9. Кадоме созҳои анъанавии Сурхондарё-Қашқадарёанд?

- А) Скрипка, дутор, пианино; Б) Дӯмбира, кобус, сибзӣқ, чангқобуз;
В) Рубоби афғонӣ, чанг, ғиччак.

10. Таронаи калон дар услуби мусиқии кадом воҳа дучор меояд?

- А) Сурхондарё-Қашқадарёанд; Б) Фарғона–Тошқанд;
В) Бухоро–Самарқанд.

ҲАҶФҚАДВАЛ

1	М						
2	У						
3	С						
4	И						
4	Қ						
5	А						
7	И						
8	М						
9	У						
10	М						
11	Т						
12	О						
13	З						

1. Рамзи мусиқии Республикаи Ўзбекистон.
2. Таронаи мумтозе, ки бо сухано-ни «Қаро кӯзим» оғоз меёбад.
3. Номи таронаи мумтози хоси Хоразм.
4. Номи мақоми шашуми Шаш-мақом.
5. Оҳанги созии мардумии ўзбек
6. Достони мардумии ўзбек.
7. Жанри аз ҳама мураккаби мусиқии мумтози ўзбек.
8. Номи усули андозааш 6/8 ва аз ҳама шӯҳи дар амалия васеъ оммавӣ гардида.
9. Калимаи таронаи халқии ном-варе, ки аз тарафи оҳангсоз И. Икромов ба оҳанги марду-мии ўзбек гузошта шудааст.

10. Савти мумтоз.
11. Оҳанги миллӣ
12. Муаллифи Гимни давлатии Республикаи Ўзбекистон.
13. Шоираи классикии тоҷик.

ЧОРЯКИ II

МУСИҚИИ ЗАМОНАВӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ АСОСИИ ОН

Мавзӯи 1: МУСИҚИИ ЗАМОНАВИИ ӮЗБЕК

Муסיқии замонавии ӯзбек гуфта тамоми намудҳои муסיқииро мефаҳмед, ки имрӯзҳо иҷро мегарданд. Онҳо аз нуқтаи назари жанр рангоранг буда, аз намунаҳои оддии муסיқӣ сар карда то жанрҳои мураккабро дар бар мегиранд. Аз ин мебарояд, ки онҳо муסיқии эҷодиёти даҳонакии халқ, мақомҳо, намунаҳои муסיқии мансуб ба эҷодиёти оҳангсозии анъанавӣ, бастакории замонавианд.

*Оҳангсоз ва дирижёри машҳур
Мухтор Ашрафӣ.*

Дар байни муסיқии замонавии ӯзбек оҳангсозӣ васеъ инкишоф ёфта, дар байни халқомтавҷиб гардидааст. Яъне, дар опера, балет, симфония, оратория, кантата, драмаи муסיқӣ, сюита, поэма барин жанрҳо, ки аз маданияти муסיқии ҷаҳон ҷо гирифтаанд, асарҳои бузург таълиф ёфтаанд. Дар фурсати кӯтоҳ бисёр оҳангсозон байни халқ машҳур шуданд. Дар байни онҳо Мухтор Ашрафӣ, Толибҷон Содиков, Собир Бобоев, Сулаймон Юдаков, Мутал Бурҳонов, Рустам Абдуллоев, Мустафо Бафоев, Сайфӣ Ҷалил, Аваз Мансуров барин оҳангсозон, Алексей Козловский, Икром Акбаров, Улуғбек Мӯсов, ки балетҳо таълиф намудаанд, муаллифони чанд симфонияву кантата – Мирсодиқ Тоҷиев, Тӯлқин Қурбонов, Мирхалил Маҳмудов, Рашид Ҳамроев, Георгий Мушел, Нуриддин Ғиёсов ва дигарон, аз оратория сар карда то сурудҳои эстрадӣ, сурудҳои бачагоноро ба талабҳои замонавӣ мутобиқ карда, эҷод кардани қаламкашон – Шермат Ёрматов,

Надим Норхӯчаев, Алишер Расулов, Алишер Икромов, Дилором Амонуллоева, Муҳаммад Отаҷоновро номбар кардан мумкин аст.

Ҳаминро ба эътибор гирифта, лозим аст, ки мафҳуми «музикии замонавӣ» фақат ба жанрҳои музикии серовоза мутааллиқ буда, эҷодиёти оҳангсозии анъанавӣ ҳам мебошад, ки дар байни авлоди наврас бо роҳҳои нав ривоч меёбад.

⊙ *Поэма – фантазия «Мозийдан садо»-и А. Мансуровро шунавида, филми музиқиро тамошо кунед.*

ЎЗБЕГИМДАН АЙЛАНАЙ

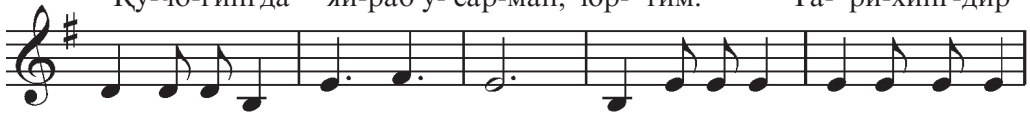
Шеъри Дилбар Аъзамова

Оҳанги Гулнора Кӯчқорова

Тези миёна

Ку-чо-гингда яй-раб ў-сар-ман, юр- тим. Та-ри-хинг-дир

бу-юк, эй о-зод хал-қим. Ча-хон-га юз тут-динг, мағрур-

сан, э-лим. Ўз-бе-гим-сан, ўз-ли-гим-сан, ўз-бе-

гим! Ў'-зим ай-ла-най, ў-зим ўр-ги-лай.

Ўз-бе-гим-сан, ўз-ли-гим-сан, ў-зим ай-ла-най.

Ў-зим ай-ла-най, ў-зим ўр-ги-лай.

Юрт- бо-шим у- луғ- ла- ган ўз- бе- гим- сан – эй.

Кучоғингда яйраб ўсарман, юртим,
Тарихингдир буюк, эй озод халқим.
Жаҳонга юз тутдинг, мағрурсан, элим,
Ўзбегимсан, ўзлигимсан, ўзбегим!

Н а қ а р о т :

Ўзим айланай, ўзим ўргилай,
Ўзбегимсан, ўзлигимсан, ўзим айланай.
Ўзим айланай, ўзим ўргилай,
Юртбошим улуғлаган ўзбегимсан-эй!

Аждодларим руҳи бўлди мададкор,
Асрлар оша улар мангу ёр.
Тўмарис, Увайсий, Нодирабегим,
Момоларим улуғлаган ўзбегим.

Н а қ а р о т :

Юртимда баланддир менинг иқболим,
Мадҳингни куйламоқ орзу, хаёлим.
Сенга собиқ, комил эзгу тилагим,
Фарзандларинг улуғлаган ўзбегим.

Савти зеринро бо андозаи 3/4 дирижёрӣ карда, нотаашро бо овози аниқ, равон ва соф сароед:

Тези миёна

?!

1. Аз хусуси намудҳои мусиқии замонавӣ ҳарф занед.
2. Кадом жанр ва асар дар тамоми дунё бо як хел шавку завқ пазируфта мешавад?
3. Кадом оҳангсозонро медонед, ки бо рӯҳи замонавӣ асарҳо эҷод намудаанд?
4. Аз оҳангсозони бачагон кихоро медонед, ки таронаҳои замонавӣ таълиф менамоянд?
5. Таронаро бо дӯстонатон якҷоя сароед.

Мавзӯи 2: МУСИҚИИ ЗАМОНАВӢ

Лавҳае аз фестивал.

Маълум аст, ки баробари дараҷаи тараққиёти худ ҳар як давр ва ё замон ба дунёи маънавии худ соҳиб мегардад. Бо талаби хоси эҳтиёҷоти ҷамъият мутаносибии диди хоси ҷаҳонбинии замона ташаккул меёбад.

Ба туфайли истиқлолият фикрронии нави ташаккулёфта, муносибатҳо ва ҷаҳонбиниҳо ба ғояи миллии истиқлол асос гузоштанд, ки хоси ҳудамон мебошад. Ва он аз баркамолии маънавии давлати ояндааш дурахшон гувоҳӣ медиҳад. Талабҳои асосии имрӯзаин фикрронии мустақил дар ҳар як соҳа, эҳёи арзишҳои миллии ва дар доираи андозаҳои ҷаҳонӣ фаъолиятро ба роҳ мондан аст. Ва онро мо дар бо суръати хеле баланд ривоч ёфтани санъатамон ва дар байни халқамон ба таври оммавӣ васеъ паҳн гардидани мусиқии тақомулёфтаамон мебинем. Дар мусиқиамон шаклҳои мусиқие, ки решаи он аз рӯҳи замонавии шаклҳои мусиқии умумибашарӣ об меҳӯрад, инкишоф ёфта, ба назар чунин мерасад, ки баъзе шаклҳои замонавиамон ҳолати аслии худро чун хоси замони имрӯза нигоҳ дошта, бо жанрҳои нави дунёвӣ ғанӣ мегардад.

Суруди «Мустақиллик болаларимиз»-ро шунавед, ки оҳанги Р.Абдуллоев, шеъри Н.Нарзуллоев мебошад.

«Ўзбегимдан айланай». Шеъри Д. Аъзамова, мусиқии Г. Қўчқорова

соф интерваллар 1, 4, 5, 8. сифат интерваллар 2, 3, 6, 7.

- ?! 1. Дар бораи намудҳои мусиқии замонавӣ нақл кунед.
 2. Муаллифони суруди «Мустақиллик болаларимиз» кихоянд? Боз кадом асарҳои онҳоро медонед?
 3. Суруди «Ўзбегимдан айланай» ба кадом созу мақом таълиф ёфтааст?
 4. Таронаи «Ўзбегимдан айланай»-ро ҷоннок, бо талаффузи сахҳ сароед.

Мавзӯҳои 3–4: МУСИҚИИ МАРДУМӢ ВА САНЪАТИ ДОСТОНСАРОӢ

Мусиқии фолклор (эҷодиёти даҳонакии халқ)-ро намуди савтҳои урфу одатҳои миллӣ, маросимҳоямон гӯем ҳам, мешавад. Намунаҳои мазкур бо ҳаёти рӯзмарра, машғулиятҳо ва арзишҳои миллӣ узван пайваст мебошанд. Бо мақсади нигоҳ доштан ва барои авлоди оянда бе каму кост расонда додан ташкил намудани ансамблҳои махсуси фолклорӣ ба роҳ монда шуд. (Соли 1978 бори аввал дар ноҳияи Бӯстонлиқи вилояти Тошканд ансамбли «Гулёр» ташкил ёфтааст. Ҳоли ҳозир бошад, дар тамоми вилоятҳоямон ин қабил ансамблҳо ташкил гардида, фаъолият нишон медиҳанд).

Дар байни намунаҳои фолклор, ки аз таркиби мероси мусиқиямон ҷо гирифтаанд, сурудҳои маросимӣ аҳамияти алоҳида касб менамоянд, ки асоси урфу одатҳои халқи ўзбек мебошад. Одатан, онҳо аз рӯи хусусиятҳояшон ба навъҳои зерин тақсим мегарданд:

а) фолклори бачагон: «Бойчечак», «Оқтеракми, кӯктерак», «Чаманда гул» барин таронаҳо васеъ паҳн гардидаанд;

б) таронаҳое, ки вобаста ба меҳнатанд: «Майда-майда», «Ёзи», «Хӯш-хӯш», «Чархим» баринҳо;

в) вобаста ба тӯю маросимҳо: «Ёр-ёр», «Келинсалом», «Тўйлар муборак»;

г) таронаҳои динӣ: «Садр», «Зикр», «Марсия» баринҳо;

д) сурудҳои афсунгарӣ барои борондани борон: «Суст хотин» ва сурудҳои, ки хангоми гирифтани Моҳу Офтоб иҷро гардидаанд.

Баробари ин алла, лапар, терма, намунаҳои мусиқии жанри тарона ҳам жанрҳои асосии мусиқии фолклори ўзбек ба ҳисоб мераванд. Санъати дostonсарoии ўзбек ба қатори жанрҳои бузург дохил гардида, композитсияи адабӣ-мусиқӣ буда, дар худ хусусиятҳои насрӣ, шеърӣ ва мусикиро таҷассум гардондааст.

Ансамбли фолклории бачагона.

Дар эҷодиёти халқ дostonҳои таърихӣ, қаҳрамонӣ, баҳодурӣ ва лирикӣ мавҷуданд:

1) Дostonҳои баҳодурӣ – ба он дostonи «Алпомиш» мисоли равшан аст, ки асоси онро ҳаёти қаҳрамонҳое ташкил медиҳад, ки аз байни халқ баромадаанд ва бо баҳодурӣ номдор гаштаанд;

2) Ба дostonҳои қаҳрамонӣ – дostonҳои «Юсуф ва Аҳмад», «Алибек ва Болибек», «Соҳибқирон»-ро мисол карда нишон додан мумкин аст;

3) Дар байни дostonҳои таърихи асарҳои «Искандарнома», «Шайбонихон», «Кунботир ва Ойсулув» дар байни халқ ва сеъ паҳн гардидаанд;

4) Дostonҳои дорoi характери лирикӣ-романтикӣ: «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам», «Равшан ва Зулайҳо», «Рустам», «Гӯрӯғли», «Балогардон», «Бӯтакӯз» барин асарҳо.

Ба жанри дoston як қатор шоирони мумтоз мурочиат намудаанд. Аз ҷумлаи онҳо «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Хамса»-и Низомии Ганҷавӣ, «Ҳафт авранг»-и Абдурахмони Ҷомӣ, «Хамса»-и Алишери Навоӣ ва ғайриҳо мебошанд. Дар санъати мусиқии ўзбек ду усули иҷрогарии дoston мавҷуд аст: дostonсарoии Хоразм ва услуби иҷрогарии Сурхондарё-Қашқадарё. Дар дostonсарoии Хоразм қисми маълуми як дoston бо суҳан ифода гардида, қисми маълуми дигараш дар намуди тарона ба (оҳанг) дароварда, хонда мешавад. Ҳангоми иҷрои он дostonсарoён аз тор, гармон, дотор, доира, созҳои буламон истифода мебаранд. Дар айни замон эҷод ва услуби эҷоди Қурбонназар Абдуллоев ва сеъ оммавӣ гардидааст, ки бо таҳаллуси Болабахшӣ машҳур мебошад. Дostonсарoии воҳаи Сурхондарё ба услуби қадимӣ таъя намуда, бо ҷӯршавии думбура иҷро мегардад.

☉ Дар иҷрои ансамбли фольклорӣ оҳангро шунавед.

Ос- мон-нинг ос- ти ер-ми, ер - нинг ус - ти ос - мон ми

ЎЗБЕКИСТОН – ЖАННАТ

Шеъри Дилишод Рачаб

Мусиқии Хуришеда Ҳасанова

Бо суръати миёна

Сиг-ма-са хам ўзи дўст-га Жо-йи бор у-нинг,

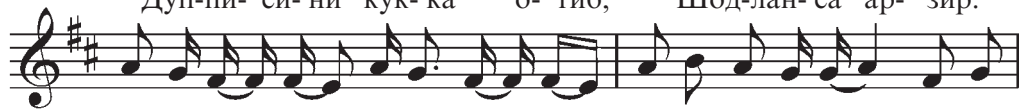
Йў-лов- чи-га бир пи- ё- ла чо-йи бор у- нинг.

Дўп-пи- си- ни кўк- ка о- тиб, Шод-лан- са ар- зир.

Дўп-пи- си- ни кўк- ка о- тиб, Шод-лан- са ар- зир.

Ўз-бе- кис- тон де-ган жан- нат жо- йи бор у- нинг. Ўз-бе-

кис- тон - жан- нат. Ўз- бе- кис- тон - жан- нат.

Ўз-бе-кис- тон де-ган жан- нат жо- йи бор у- нинг. Ўз-бе-

Ўз-бе-кис- тон де-ган жан- нат жо- йи бор у- нинг.

Сигмаса ҳам ўзи дўстга
Чойи бор унинг
Йўловчига бир пиёла
Чойи бор унинг.

Н а қ о р а т:

Дўпписини кўкка отиб,
Шодланса арзир.
Ўзбекистон деган жаннат
Жойи бор унинг.
Ўзбекистон жаннат, Ўзбекистон жаннат.
Ўзбекистон деган жаннат жойи бор унинг.

Ўғил-қизи ёруғ юлдуз,
Ойи бор унинг.
Ўчмас изи босадиган
Тўйи бор унинг.

Н а қ о р а т:

Нуримова Лазокат Мирсалим қизи дар республикаамон аз аввалинҳо шуда дастаи хунарии фолклориву этнографиро ташкил кардааст. Ичрогари моҳири лапару бадеҳаҳои мардумӣ, роҳбар ва устои ташкилотчӣ. Соли 1923 дар шаҳри Ғазалкенти ноҳияи Бўстонлик таваллуд ёфтааст. Беш аз 200 суруд ва термаҳои ичро кардааст.

Муסיқии мардумӣ. Муסיқии мардумии ўзбек дар асоси Хусусиятҳои ичрогарии худ ба ду гурӯҳ тақсим мегардад: во-баста ба воқеият, яъне сурудҳое, ки дар вақти муайян ичро мегарданд; Мувофиқи вазъият ва дар ҳолати озод ичро гардидани сурудҳо. Ба гурӯҳи яқум: маросимӣ – «Ёр – ёр», «Келин салом» (тўй), «Гиря», «Садр» (динӣ), «Майда», «Ёзи» (меҳнат), «Хўш – хўш», «Чирой – чирой» (чорводорӣ), «Алла» ва ҳоказо.

Ба гурӯҳи дуюм: асарҳое, ки дар ҳолати озод ичро мегарданд. Ин намунаҳо одатан дар асоси жанрҳои суруд, терма, ялла, лапар ва тарона офарида мешаванд. Онҳо жанрҳои асосии муסיқии мардумӣ ба ҳисоб мераванд.

- ?!
1. Дар бораи музикии фолклорӣ чиҳо медонед.
 2. Дар бораи санъати дostonсароии ўзбек ва услубҳои иҷрогарии он нақл кунед.
 3. Муаллифони таронаи «Ўзбекистон – жаннат» кистанд?
 4. Суруди «Ўзбекистон – жаннат»-ро яқоя сароед.

Мавзӯ 5: МУСИҚИИ ЭСТРАДӢ. Б.ЗОКИРОВ ВА ГУРӢҲИ «ЯЛЛА»

Калимаи эстрада дар забони лотинӣ маънои «баландӣ» (сода карда гӯем, суфа)-ро мефаҳмонад. Дар солҳои 50-уми садаи гузашта калимаи эстрада ба муомилот даромад ва ба сифати шакли хурди санъати тамошо истифода гардид. Музикии эстрадӣ як қисми аз ҳама пешбари санъати эстрадиро ташкил медиҳад. Эстрада хоси характери сабуки маишӣ, оммабоб буда, решаҳои таърихи он аз шаклҳои театр-тамошоҳои мардуми Ғарб об меҳӯрад. Он дар зери таъсири маданияти дар Ғарб оммавигардидаи кафешактан, музикахолл ривоч ёфт ва охиста-охиста чаз, гармония ва ритмикаи Аврупо ва Шарқ, рок, поп барин музиқиҳо, самтҳо эстрадаро ишғол намуданд. Дар Ўзбекистон музикии эстрадӣ солҳои 50-уми садаи ХХ инкишоф ёфт. Ба он ситораи номдори эстрада Ботир Зокиров асос гузошт.

Баъди он музикии эстрадӣ ба зудӣ оммавӣ гардид ва ривочу равнақ ёфт. «Ялла», «Пахтаой», «Наво», «Садо» барин гурӯҳҳои эстрадӣ ташкил ёфтанд. Алалхусус, солҳои 80-90-ум гурӯҳҳои рок, реп созмон ёфтанд, ки хоси андозаҳои ҷаҳонӣ буданд. Эстрадаи ўзбек равнақи

Хунарманди мардумии
Ўзбекистон Ғуломҷон
Ёқубов.

Хунарманди мардумии
Ўзбекистон Насиба
Абдуллоева.

бемисли худро пайдо намуд. Рушди санъати эстрадии тоҷик ҳам ба солҳои 50-уми садаи гузашта рост меояд. Мусиқии эстрадӣ солҳои истиқлол аз ҷиҳати сифат хеле афзоиш ёфт. Фароҳам овардани имкониятҳои калон ба ҷавонон ба самаранокии бузург асос гузошт Насиба Абдуллоева, Кумуш Раззоқова, Равшан Комилов, Озод Назарбеков, Гулсанам Мамазоитова, Севара Назархон барин намояндагон ташаккул ёфтанд. Эҷодиёти онҳо бо мувофиқати худ ба мафҳуми мусиқии эстрадаи милли дар байни ҷавонон оммавӣ гардид. Дар эстрадаи миллии ўзбек анъанаҳои хоси мусиқӣ, адабӣ, миллии ахлоқӣ аҳамияти ниҳоят муҳим касб менамояд.

Ботир Зокиров. Асосгузори мусиқии эстрадии ўзбек, намояндаи бузурги санъати эстрадаи миллии ўзбек, шоир, мусаввир, драманавис ва коргардони (режиссёри) аҷиб, сарояндаи моҳир Ботир Зокиров дар Тошканд дар оилаи устоди санъаткор Карим Зокиров

*Сарояндаи эстрада
Ботир Зокиров.*

ро дида ба дунё кушодааст. Вай ба касби худ моҳир буд, мунтазам корҳои ҷустуҷӯиро оид ба ривоҷи санъати эстрадаи миллии ўзбек ба иҷро расонд. Дар ҷараёни меҳнат ба ҳам наздик будани таронаҳои миллии ўзбекро ба сурудҳои эстрадии рус, хоричӣ ва Шарк омехта карда, барои дарёфти кифоӣ нав муваффақ гардид. Корҳои эҷодии ба амал баровардаи ӯ минбаъд ба андозаи мумтози эстрадаи ўзбек мубаддал ёфт. Масалан, «Тангои араб», «Ҳабиба», «Қочоқ қиз» ва ғайраҳо. Б.Зокиров

тавассути ана ҳамин сурудҳо Ўзбекистонро ба саросари дунё шинос кард. Махсусан, бо таронаҳои, аз қабилӣ «Раъно», «Мафтун бўлдим» дар эстрадаи ўзбек нақши фаромӯшнопазире боқӣ гузошт.

ГУРҶҲИ «ЯЛЛА». Гурӯҳи «Ялла», ки фахру ғурури мусиқии эстрадии ўзбек ба ҳисоб меравад, соли 1971 ташкил ёфтааст. Иштирокчиёни он аз ҷумлаи муҳассилини Донишқадаи театри ва мусаввирии Тошканд ва консерватория буда, шогирдони Б.Зокиров ба ҳисоб мерафтанд. Гурӯҳи «Ялла» дар айёми худ дар шакли АСО

(Ансамбли созиву овозӣ) фаъолият пеш бурда, дар Ёзбекистон аввалин шуда аз қатори гурӯҳҳои эстрада-рок чо пайдо кард. Ба он дар давоми чандин сол Фаррух Зокиров роҳбарӣ карда меояд. Вай «Ялла»-ро ба дараҷаи касбӣ баровард. Сурудҳои иҷронамудаи ансамбл, аз қабилӣ «Учқудук», «Чойхона», «Маҳбубам чиройли», «Яллама ёрим», «Ғайра-ғайра», «Қилпиллама» аз хазинаи мусиқии ўзбек қойи муносиб пайдо кардаанд.

Ансамбли созиву овози «Ялла»

● Таронаи «Раъно»-ро ва «Тангои арабӣ» дар иҷрои Ботир Зокиров шунавед, ки оҳанги И.Ақбаров, шеъри С.Ақбарӣ мебошад. Дар иҷрои гурӯҳи овозиву сози «Ялла» сурудҳои, «Шаҳрисабз», «Тошкентим», «Чойхона»-ро шунавед.

ЎЗБЕКИСТОН – БАҲОРИ АБАДӢ

Шеъри Рауф Толиб

Мусиқии Надим Норхӯҷаев

Тез миёна

Боғлар қандай сер- жи- ло, Бир қа-ранг.

Сой куй-ла-ри бош- қа-ча, сер- жа- ранг.

Ғун-ча мен- га жил- ма- йиб кул-ган-дай.

О- на юр- тим Се-х(и)р-га тўл-ган-дай.

Кўн-гил-лар-да минг ҳис-туй-гу, Минг ҳис-туй- гу ке- ча- ди.

Ор-зу куш-дай тал-пи-на-ди, тал-пи-на-ди, у-ча-ди. Ўз- бе-кис-

тон, Ўз- бе- кис- тон –

а- ба- дий ба- ҳо- рим.

Товланди минг рангда
 Боғ-бўстон.
 Дехқон ёзган қуёшдай
 Дастурхон.
 Сенда қанча ранг, жило,
 Диёрим.
 Ўзбекистон – абадий
 Баҳорим.

Н а қ о р а т:

Кўнгилларда минг-ҳис туйғу,
 Минг-ҳис туйғу кечади.
 Орзу қушдай талпинади,
 Талпинади, учади.

Фарққунии жанрҳои эстрада.

Жанрҳо ва намудҳои санъати эстради бисёранд. Равияи асосиаш дуто, яъне сурудхонии эстрада ва иҷрогарии соҳилӣ. Аммо дар байни халқ услуби васеъ паҳнгардида рок, поп, қаз номбар мешаванд. Ҳар як жанр дорои шакл, хусусият ва услуби иҷро мебошад. Рок – роҳи мураккаб, душвор аст. Поп – жанри оммавӣ буда, шаклҳои бисёранд. Дар байни халқ аксарият оҳанг ва сурудхонӣ, ки мо ҳар рӯз мешунавем, ба ана ҳамин жанр дахлдоранд. Дарвоқеъ ин жанр ҳам якҷанд равия дорад. Реп – дар байни ҷавонион оммавӣ гардидааст. Он жанрест, ки дар асоси усули ритмӣ гуфтани суҳан асоснок карда шудааст.

- ?!
1. Маънои калимаи эстрадаро медонед?
 2. Мусиқии эстрадӣ дар Ёзбекистон кай ташаккул ёфтааст?
 3. Шумо кадом гурӯҳҳои (дастаҳои) эстрадиро медонед?
 4. Дар хусуси намояндаи бузурги санъати эстрадии Ёзбек Ботир Зокиров ҳарф занед.
 5. Суруди «Ёзбекистон – абадий баҳорим»-ро сароед ва аз ёд кунед.
 6. Дар бораи дастаи (гурӯҳи) «Ялла» чихоро медонед?

**Мавзӯи 6: ГУЗАРОНДАНИ ОЗМУН-АЗНАЗАРГУЗАРОНӢ
ВА ҶАШНВОРАҶО ОИД БА САНЪАТИ МУСИҚӢ**

Дар бобати боз ҳам инкишоф ёфтани мусиқии миллӣ дар республика гузарондани озмун-азназаргузаронӣ, ҳамчунин дар доираи ҷаҳон ба амал омадани ҷашнвораҷо (фестивалҷо) ҳоли ҳозир шакли анъанавӣ пайдо менамояд.

Дар айни замон бахшида ба эҷодиёти ҳофизон озмунҷо ва анҷуманҷои эҷодӣ гузаронда мешаванд, ки ба ҷумлаи онҷо Мулло Тӯйҷӣ Тошмуҳаммедов, Домла Ҳалим Ибодов, Ҳоҷӣ Абдулазиз Абдурасулов, Ҷӯраҳон Султонов, Маъмурҷон Узоқов, Комилҷон Отаниёзов, Юнус Раҷабиро дохил кардан мумкин аст.

Баҳси достонсароии бахшиён, озмун-азназаргузаронии ансамблҷои фолклорӣ ҳам анъанавӣ мегарданд.

Бахшида ба мусиқии мумтоз дар шаҳри Самарқанд фестивали ҷаҳонии «Шарқ тароналари» гузаронда мешавад ва он дар рушди мусиқии миллӣ аҳамияти калон дорад.

Аз барномаҷо доир ба ҷашнвораҷо ва азназаргузаронихо филмҷоро тамошо кунед (Масалан, ҷашнвораи «Таронаҷои Шарқ» ва гайра).

«Ёзбекистон – абадий баҳорим» шеърӣ Р.Толиб, мусиқии Н.Норхӯҷаев.

Ба савти зерин дирижёрӣ карда, нотаашро бо овози аниқ, равон ва соф сароед:

Серҳаракат

- ?! 1. Кадом оҳангсозонеро медонед, ки эҷодкорони асарҳои замонавианд?
2. Аз хусуси санъати мусиқии замонавӣ ва ривочи он нақл кунед.
3. Дар боби мусиқии замонавии ўзбек чиро медонед?
4. Чихатҳои ба худ хоси мусиқии фолклорӣ кадомҳоянд?
5. Асосгузори мусиқии эстрадии ўзбек кист ва кадом сурудҳои ўро медонед?
6. Дар бораи гурӯҳи «Ялла» нақл кунед.
7. Кадом хунармандони соҳаи эстрадаро медонед, ки айни замон фаъолият пеш мебаранд?

КОРИ НАЗОРАТӢ

- 1. Мусиқии замонавии ўзбек чист?**
А) Мусиқии мардумӣ, яллаҳо; Б) Эҷоди бахшиён;
В) Намудҳои мусиқии замонавӣ, ки ҳоли ҳозир иҷро мегарданд.
- 2. Мусиқии мардумӣ (фолклорӣ) чист?**
А) Намунаҳои эҷодиёте, ки оҳангсозон офаридаанд;
Б) Таронаҳои калон, мумтоз;
В) Мусиқии халқии ба урфу одатҳо вобаста.
- 3. Ба мусиқии мардумӣ кадом намунаҳои жанрҳо дохил мешаванд?**
А) Аллаҳо, лапарҳо, термаҳо, сурудҳо; Б) Оҳанги сурудҳои самти эстрада; В) Таронаҳои калон, намунаҳои мусиқии мумтоз.
- 4. Калимаи эстрада чӣ маъно дорад?**
А) Театр; Б) Тахтасуфа; В) Сурурд.
- 5. Асосгузори мусиқии эстради дар Ўзбекистон кист?**
А) Надим Норхўчаев; Б) Ботир Зокиров; В) Шермат Ёрматов.
- 6. Гурӯҳи «Ялла» кай ташкил ёфтааст?**
А) Соли 1971; Б) Соли 1970; В) Соли 1974.
- 7. Кадоме аз сурудҳои поёниро гурӯҳи «Ялла» иҷро кардааст?**
А) «Чойхона», «Мачнунтол»; Б) «Раъно», «Тангои араб», «Мафтунингман»; В) ««Ўзбекистон – чаннат», «Раъно», «Шаҳрисабз».

8. Кадоме аз сурудҳои поёни дар мусиқии мардумӣ ба меҳнат вобастагӣ дорад?

- А) «Чархим»; Б) «Ёр-ёр»; В) «Оқ теракми, кӯк терак».

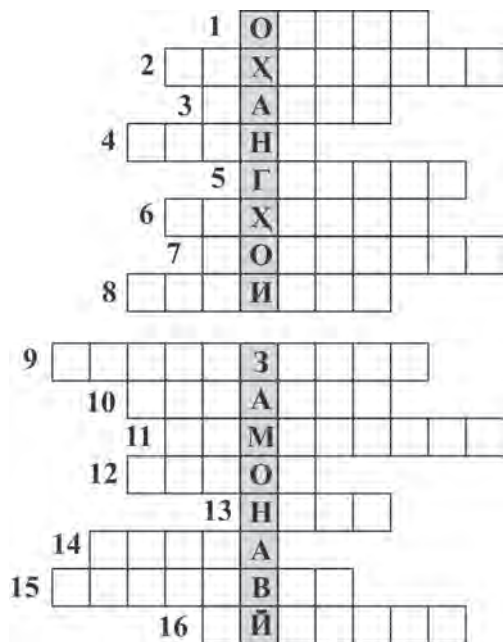
9. Кадоме аз сурудҳои мардумии бачагонро медонед?

- А) «Бойчечак», «Чаманда гул», «Оқ теракми, кӯк терак»;
 Б) «Майда-майда», «Хӯш-хӯш», «Чархим»; В) «Ёр-ёр», «Келин салом».

10. Суруди мардумии вобастаи меҳнат дар кадом қатор дуруст нишон дода шудааст?

- А) «Бойчечак», «Чаманда гул»; Б) «Келин салом», «Тўйлар муборак»;
 В) «Майда-майда», «Хӯш-хӯш», «Чархим».

ҲАРФҚАДВАЛ

1. Асари бузурги санъатӣ.
2. Суруди гурӯҳи «Ялла».
3. Суруди номдори эстрадиё, ки Б.Зокиров иҷро намудааст.
4. Суруди гурӯҳи «Ялла».
5. Созе, ки дар дostonсароии Хоразм васеъ истифода мегардад.
6. Эҷодии мусиқии халқӣ чӣ ном бурда мешавад.
7. Эҷодкори мусиқии ўзбек (оҳангсоз) чӣ тавр номгузорӣ мешавад.
8. Самти мусиқии замонавӣ, ки дар байни ҷавонол васеъ оммавӣ гардидааст.
9. Эҷодкори мусиқии замонавӣ.
10. Оҳангсози ўзбек.

11. Жанри калони мусиқӣ.
12. Сози дутораи мардумии ўзбек
13. Забони сохти мусиқӣ
14. Ансамбли овозии ўзбек, ки соли 1971 ба фаъолият шурӯъ намудааст.
15. Анҷумане, ки дӯстии халқҳоро мадҳ мекунад.
16. Шахсе, ки оркестро идора менамояд.

ЧОРЯКИ III

МУСИҚИИ МУМТОЗИ ХАЛҚҲОИ ШАРҚ

Мавзӯи 1: ТАРОНАҲОИ ШАРҚ

Муסיқии мумтози халқҳои Шарқ аз қадим бо якдигар узван пайваста инкишоф ёфтааст. Алалхусус, муסיқии мумтози Шарқ тавассути жанри «мақом» узван ба ҳам пайваст гардидааст. Дар ладҳо, усулҳо, нола ва нақшҳои, ки ба муסיқии халқҳои Шарқи Миёна ва Наздик хосанд, бисёр умумиятҳои мавҷуданд.

Моҳияти ҷашнвораҳои муסיқии байналхалқӣ, ки дар Самарқанд ба таври анъанавӣ таҳти унвони «Таронаҳои Шарқ» гузаронда мешаванд, тавассути муסיқии мумтози Шарқ ба аз нав барқарор намудани риштаҳои маънавии байни миллатҳо ва ба онҳо мазмуни замонавӣ додан бахшида шудааст.

Ҷашнвораи мазкур аз ҷониби ЮНЕСКО ва Шӯрои байналхалқӣ оид ба муסיқӣ тасдиқ гардидааст ва дар он халқҳои ўзбек, тоҷик, туркман, қирғиз, қазоқ, озар, афғон, форс, турк, араб, хитой, япон ва дигар миллатҳо санъати худ ва ҳамчунин муסיқии мумтози ҳешро намоиш медиҳанд.

● Гимни фестивали (ҷашнвораи) «Таронаи Шарқ»-ро шунавед, ки оҳанги онро Д.Амонуллоева аз рӯи шеъри Усмон Азим таҳия намудааст.

ТАРОНАИ ШАРҚ

(Бо забони ўзбекӣ. Гимни ҷашнвора)

Шеъри Усмон Азим

Оҳанги Дилором Амонуллоева

Дун-ё-нинг кўнг-ли-га сен бер-динг ха-ёт. Ру-хинг-дан, о- на-шарқ,

я-рал-ди ба-ёт. Куй-ла-моқ шав-қи-да мо- хир ў-зинг-сан,

Хо-физ ў-зинг-дир-сан, шо- ир ў-зинг-сан. Жўр бўл-гин ин-сон-га

му-си-ка – қа-нот. Кў-шиқ-дан кўн-гил-лар бўл-ғу- си бун-ёд.

Кў-шиқ-да ўр-тан- ган ти- лак- сан, о Шарқ! Жум-ла-и жа-ҳон-га ю-рак-

сан, о Шарқ!

Са-лом,

Са-мар-канд –

Шарқ дар-во-за-си, Та-рал жа-ҳон-га –
 Шарқ та-ро-на-си! Та-рал жа-ҳон-га –
 га – Шарқ та-ро-на-си!

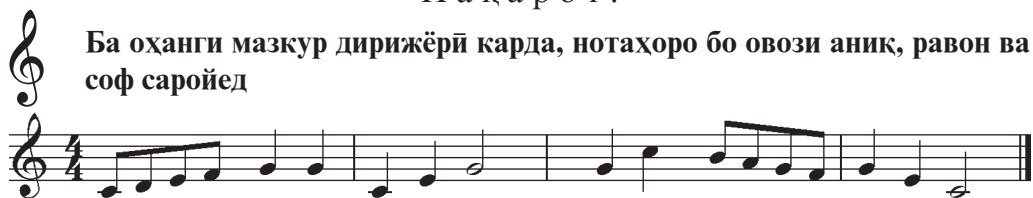
Дунёнинг кўнглига сен бердинг ҳаёт,
 Рухингдан, она-Шарқ, яралди баёт,
 Куйламоқ шавқида моҳир ўзингсан,
 Ҳофиз ўзингдирсан, шоир ўзингсан.

Н а қ а р о т :

Салом, Самарқанд – Шарқ дарвозаси,
 Тарал жаҳонга – Шарқ таронаси!

Жўр бўлгин инсонга мусиқа – қанот,
 Кўшиқдан кўнгишлар бўлғуси бунёд.
 Кўшиқда ўртанган тилаксан, о Шарқ!
 Жумлаи жаҳонга юраксан, о Шарқ!

Н а қ а р о т :

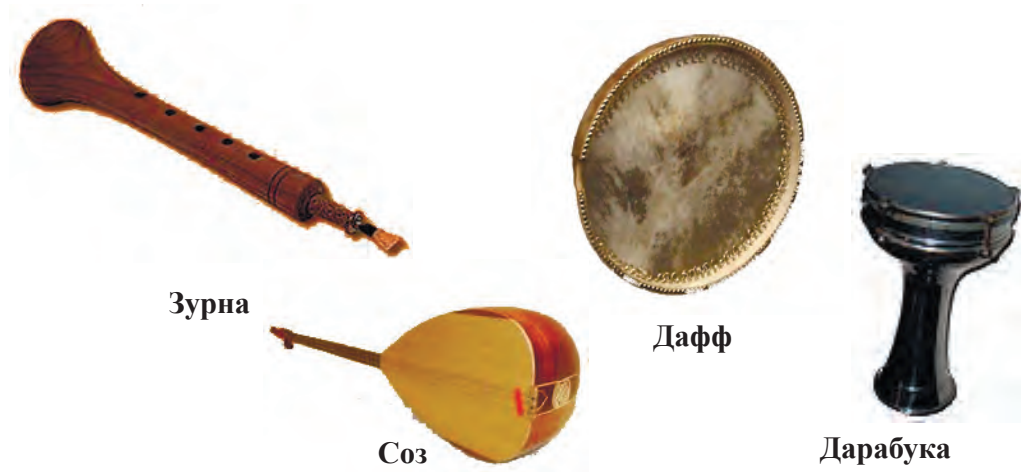
Ба оҳанги мазкур дирижёрӣ карда, нотаҳоро бо овози аниқ, равон ва соф саройед

- ?! 1. Аз хусуси чашнвораи «Таронаҳои Шарқ» нақл намоед.
 2. Дар бораи вазифа ва моҳияти «Таронаҳои Шарқ» нақл кунед.
 3. Дар чашнвораи «Таронаҳои Шарқ» мусиқорони кадом миллат санъати худро намоиш медиҳанд?
 4. Оид ба ин мавзӯ саволҳои тестиро таҳия созед.

Мавзӯи 2: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ХАЛҚҲОИ ТУРК ВА ОЗАР

Муסיқии турк аз бисёр чихат ба муסיқии халқҳои Осиёи Марказӣ, аз он ҷумла халқи ўзбек монандӣ дорад. Жанри асосии касбии муסיқии турк «мақом» номида мешавад ва он аз қисмҳои зерини таркибӣ иборат мебошад: – тақсим, кор, баста, самовии вазнин, шарқӣён, самовии авлодӣ, самовии созӣ. Барои иҷрои мақомҳои турк зурна, садопарда, соз, камонча, танбӯр, танбӯри калон, созҳои миллӣ истифода мегарданд. Дар туркҳо жанрҳои маросими динӣ азон, тавҷид, бозии мавлавӣ, зикр ва ғайра васеъ истифода мегарданд.

Муסיқии эстрадии замонавии турк бо таронаҳои миллӣ, хоси шарқона будани худ дар саросари ҷаҳон машҳур мебошад.

Зурна

Дафф

Соз

Дарабука

Озарбойҷон ба авлоди халқҳои туркизабон мансуб буда, ба гузаштаи дур ва арзишҳои миллии худ соҳиб аст. Дар замири ҳаёти иҷтимоии халқи озар мероси маданияте чамъ гардидааст, ки аз жанрҳои ғанист. Онҳо асосан аз таронаҳои тарзи ҳаёт иборатанд.

Таснифҳо, ки услуби бисёр иҷро намудани сурудҳои низомии халқи озар мебошад, муқомҳо, ки услуби хоси тааллуқи жанри калони мумтоз аст, ба асоси иҷрои озод таъя менамоянд.

Халқи озар аз асбобҳои мусиқӣ ҳам ғанист. Дар байни халқ ту-
тек, тулуп-зурна, балабон, дудук, кемонча, соз, тор, дафф, габал,
нағора, баланағора ё худ думбул барин асбобҳои мусиқии миллий
васеъ оммавӣ гардидааст.

Оҳангҳои мардумии халқҳои турк ва озарро шунавед.

*Гимни ҷашнвораи «Шарқ тароналари». Шеъри У.Азим, мусиқии
Д.Амонуллоева.*

Оҳанги додашударо бо овози аниқ, равон ва соф сароед.

ГИЗИЛ ГУЛ

(Бо забони озарӣ. Оҳанги мардумии Озарбойҷон)

Тези миёна

1. Дар бораи мусиқии халқи турк чӣхоро медонед?
2. Дар бораи мусиқии халқи озар, ҳамчунин созҳои он чӣ?

МУСИҚИИ МУМТОЗИ ХАЛҚҲОИ ТОЧИК ВА ТУРКМАН

Мероси мусиқии халқи тоҷик хеле бою ғанист ва таърихи ниҳоят қадим дорад. Ин мероси маънавии нодир дар шаклу намудҳои мухталиф мавҷуд аст.

Мусиқии халқӣ осори гуногуни мусиқиест, ки аз тарафи намоёндагони халқ эҷод шуда, ҳамранги эҷодиёти даҳонакии халқ ривоч меёбад. Мусиқии халқи тоҷикро аз лиҳози тафаккури мусиқӣ метавон ба се сабк (услуб) тақсим кард: сабки ноҳияҳои шимолӣ (вилояти Сӣғд), сабки марказӣ ё кӯҳистонӣ (Ҳисор, Кӯлоб, Фарм) ва сабки бадахшонӣ.

Ансамбли туркман.

Мусиқии халқӣ дорои жанрҳои гуногун мебошад: ҳамосавӣ (эпик), меҳнатӣ, маросимӣ мавсимӣ, лирикӣ, созӣ ва ғ. Заминаи оҳангии сурудҳои халқии тоҷикӣ худудеро аз терсия то октава дар бар мегирад ва зарбу усулаш ғанӣ ва гуногунранг мебошад.

Доираи сурудҳои маросимӣ мавсимӣ низ васеъ аст. Таронаҳои тақвимӣ ҳамвора бо истиқболу тадоруки ин ё он сана иҷро мешаванд. Масалан, оиди истиқболи баҳор «Гулгардонӣ», «Бойчечак», «Сайри гули лола». Сурудҳои маросимии тӯй шартан ба се намуд тақсим мешаванд: яқум – суруди «Мӯйсаргирон» ё «Сартарошон», дуом – суруди «Домодбиёрон» ё «Келинбиёрон» (шаклҳои гуногуни «Ёр-ёр» дар кӯҳистон – «Шаҳ омад» ва ғ.), сеюм – сурудҳои базмӣ.

Сурудҳои маросими мотам бо унвони «Садр», дар Бадахшон – «Фалак», «Гиря», «Марсия» маълуманд.

Сурудҳои «Майда», «Ман доғ», инчунин суруди чӯпонон, суруди хунармандон-«таронаи бофандагӣ» ва ғайра ба мавзӣи меҳнату зиндагии мардум иртибот дорад. Сурудҳои лирикӣ оҳанги равону мавзун дошта, дар онҳо авҷ бисёр истифода мешавад. Дар байни сурудҳои лирикӣ сурудҳои замон, аз он чумла «Алла» (дар Бадахшон «Лалайик»), рубоихонӣ (дар ноҳияҳои Кӯлобу

Қаротегин, Мастчоҳ) ва ғайра маълуманд. Лапарҳо низ бо рақс ичро мешаванд.

Анвои созҳои тоҷикӣ гуногун ва дорои зарбу усули хос аст. Аз ҷумлаи онҳо танбӯр, дутор, думбура, рубоб, ғижжак, карнай, сурнай, доира, таблак, най, қишнаӣ, дар Бадахшон баландзиком, баландмақом, рубоби бадахшонӣ, сетор, панҷтор, даф, тутик.

Намунаи касбии мусиқии халқи тоҷик «Шашмақом» буда, дар таркиби худ аз 250 то 300 оҳанг ва суруди шаклан бузургро мучассам гардондааст. Ба ҷуз ин дар фарҳанги мусиқии халқи тоҷик мусиқии рақс, мусиқии соз, симфония, опера, мусиқии театрий, мусиқии ҳарбӣ ва балет барин жанрҳо ҳастанд.

Мусиқии замонавии халқи тоҷикро бидуни номҳои хунарпешагони мардумӣ Боймуҳаммад Ниёзов, Ҷӯрабек Муродов, Ҷӯрабек Набиев, Барно Исҳоқова, Маъруфхӯҷа Баҳодуров ва ғайра тасаввур кардан душвор аст. Алҳол як зумра хунарварони чавон ба эҷод шурӯъ намуда, бо истеъдод, маҳорати баланди худ дили ҳазорон ҳаводорони созу сурудро забт мекунанд. Алалхусус дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон теъдоди онҳо хеле зиёд гардида, дар жанрҳои мухталиф эҷод менамоянд ва ба тамаддуни ҷаҳонӣ саҳмгузоранд.

Туркменистон дар байни халқҳои Осиёи Миёна давлатест, ки решаҳои он аз таърихи қадима об меҳӯрад. Мутаносибан бо гузаштаи дураш арзишҳои бой ва анъанаҳои миллиаш ташаккул ёфтаанд. Боз як аҳамияти оламшумули Туркменистон дар аз худуди он убур кардани «Роҳи бузурги абрешим» аст ва шаҳри Марв, ки яке аз масканҳои қадими илм мебошад, дар худуди ҳамин давлат ҷойгир шудааст.

Чун тамоми халқҳо туркманҳо ҳам соҳиби мусиқии мардумӣ буда, ба роҳҳои содда ва мумтози худ моликанд. Дар мусиқии халқи туркман, асосан намунаҳои меҳнат, маросимҳо, маишӣ, эпикӣ ва мумтоз акси худро пайдо намудаанд. Намунаҳои мусиқие, ки дар байни халқ оммавӣ гардидаанд, «Хувди» (алла), «Ягиш ягара келди» (суруди бачагон), «Ёр-ёр» барин як қатор асарҳоро ба тариқи мисол ба забон гирифтани мумкин.

Жанрҳои асосии мусиқии мумтози туркман: достонҳо, асарҳоеанд, ки асосанро намунаҳои адабиёти бадеӣ ташкил

медихад. Чихати ба худ хоси тарона ва дostonсаройии мардумии туркман дар ҳамин аст, ки онҳо бештар дикламатионӣ, яъне бо характери нақл кардан иҷро мегарданд. Халқи туркман иҷрогарони жанри эпикиро «бахшӣ» меномад. Достони аз ҳама қадимии туркманҳо «Ўғизнома» мебошад. Ба ҷуз ин аз мероси онҳо дostonҳо, аз қабили «Гӯрӯғли», «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам», «Асл ва Карим» ҳам ҷо пайдо намудаанд.

Асбобҳои асосии мусиқии туркман: гиччак, дутор, туйдук, туйдуки дилдор ва қобуз ба ҳисоб меравад.

Ба оҳанги поёни дирижёрӣ карда мувофиқи нота сароед:

ЗОҲРЕ ЧАН

Оҳанги мардумии туркман

♩ = 192 Зуд, чоннок

- ?!
1. Дар барои мусиқии халқи туркман нақл кунед.
 2. Кадом сози мусиқии халқи туркманро медонед?

Мавзӯи 4: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ХАЛҚҲОИ ЭРОН ВА АРАБ

Решаҳои таърихи мусиқии Эрон бо саҳифаҳои мозии маданияти халқҳои тоҷик, ўзбек ва туркман узван вобаста мебошад.

Пири мусиқии тоҷик ва ўзбек Борбади Марвазӣ (садаи VII) асосгузори мусиқии Эрон ба ҳисоб меравад. Мероси бузурге, ки дар соҳаи мусиқӣ аҷдоди бузургамон Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абӯнасл-ал-Форобӣ, Ибни Сино ва дигар мутафаккирон боқӣ гузоштаанд,

дар Эрон низ ба сифати арзиши милли-маънавий эъзоз пайдо намудааст. Жанри асосии мусиқии касбии Эрон ба мақомҳои халқҳои ўзбеку тоҷик монанд буда, онро «дастгоҳ» меноманд.

Дар Эрон 7 силсилаи дастгоҳ мавҷуд аст: Шур, Моҳур, Ҳумоюн, Сегоҳ, Чоргоҳ, Наво, Рост-Панҷгоҳ.

Ҳар як дастгоҳ дар навбати худ ба қисмҳои таркибии Муқаддима, Даромад, Карашма, Гӯша, Овоз, Чаҳор Мизроб, Баёти Турк, Абӯато тақсим мегардад.

Дар Эрон соз, танбӯр, сантур, най, сурнай, уд, доира, чанг барин асбобҳои мусиқӣ васеъ истифода бурда мешавад.

Литавра

Дудук, зурна

Тор

Ансамбли созиши эронӣ

Мусиқии мумтози халқҳои араб. Халқҳои араб соҳиби анъанаҳои мусиқии кӯҳану бой мебошанд. Дар ин минтақа баъзе жанрҳо, аз қабилӣ самонӣ, тақасим, башраф, муваншоҳ, маввал, дар, куба, маъруф барин жанрҳои гӯиш ҳамчунин, асбобҳои мусиқӣ, аз қабилӣ

Хонандаи араб Умму Кулсум.

тахлима, самонӣ, тақасим, башраф васеъ паҳн гардидаанд, ки бо чозибадорӣ ва таровати ба худ хосашон фарқ мекунанд. Сози уд, ки дар қадим аслан дар Осиёи Марказӣ ихтироъ гардидааст, асбоби мусиқии миллии тамоми халқҳои араб ба ҳисоб меравад. Ҳамчунин асбобҳои мусиқии нафасӣ – най, сурнай, арғул; асбобҳои мусиқии тордоркунун, сантур, рубоб, танбӯр; асбобҳои мусиқии зарбӣ – нағора, дафф, табла дар арабҳо васеъ паҳн гардидааст. Жанрҳои маросимҳои динӣ – таронаҳои тавҷид, мадҳ, зикр, рамазон дар мусиқии араб аз азал ташаккул ёфтааст. Номҳои намоёнҳои номдори мусиқии араб Умму Кулсум ва Сайид Дарвеш дар саросари ҷаҳон машхуранд.

● *Намунаеро аз мусиқии халқи Эрон шунавед.*

Оҳанги мардумии туркман «Гушлар».

Ба савти мардумии «Дифаҷон» дирижёрӣ карда, нотаашро бо овози аниқ, раво ва соф сароед:

ДИФАҶОН

Тантанавор

Оҳанги мардумӣ

- ?! 1. Аз хусуси пири мусиқии Эрон Борбади Марвазӣ чиҳо медонед?
 2. Аз хусуси силсилаи дастгоҳ ва асбобҳои мусиқии миллии Эрон нақл кунед.
 3. Аз хусуси мусиқӣ ва созҳои мусиқии миллии халқҳои араб маълумот диҳед.

Мавзӯи 5: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ХАЛҚИ ЧИН ВА УЙҒУР

Хитой (Чин) мамлақати қадима буда, соҳиби анъанаҳои бойи фарҳангист. Мусиқии чинӣ, алалхусус таронаҳои мардумии он аз замони қадим ба пардаовози пентатоника асос менамоянд. Дар давраи сулолаи Тан пардаҳо ва овозпардаҳои асосии мусиқии Чин дар асоси низоми (системаи) «Люй-Люй» инкишоф ёфтааст. Дар садаҳои XII–XIV операи анъанавии Чин ривочу раванқ ёфт. Дар садаи XIX беш аз 300 шакли жанри мазкур ба вуҷуд омада буд. Тарона, рақси речитатив ва мусиқии созӣ, ки асоси операи чиниро ташкил медиҳад.

Оҳангсозони машҳури мусиқии замонавии Чин Си Син-Хай, Нйэ Эр, Чжан Шу, Хуан Сен, Хе Лу-Тин ва дигарон буда, эҷодиёти онҳо раванқ меёбад.

Халқи уйғур соҳиби таърихи бисёрасрина буда, бо мероси бойи маданияи худ дар байни халқҳои Осиёи Марказӣ мавқеи алоҳидаро ишғол мекунад. Санъати мусиқии халқи уйғур дар ду самт, яъне фолклор ва мусиқии касбии дорои анъанаҳои эҷодиёти даҳонакӣ инкишоф меёбад. Мусиқии касбии уйғур ба се ҳхудуди калон тақсим мегардад. Инҳо: Қашқар, Кумул (Тудорони марказӣ) ва водии Или (Ғунҷаи марказӣ). Дар мусиқии касбӣ санъати мусиқии воҳаи Или пештар ба ҳисоб мравад. Одатан, иҷрогарони асарҳои

музикй дар байни халқ муқомчй, дostonчй, нахшичй, санамчй, машрапчй, усулчй, айтимчй ва чолғучй барин иборахо ба забон гирифта мешаванд. Музикии уйғур қозибадорй ва чиддияти ба худ хосро дорад.

● Намунаҳоро аз музикии халқхои чин ва уйғур шунавед.

ВАРЗИШ

Шеърй Кавсар Турдиева

Музикии Хуршеда Ҳасанова

Шўх

f Спорт би-лан бир-га таш-лай-миз о-дим
 бў-ла миз ғо-либ ҳам-ма-дан ол- дин ол-тин-у ку-муш
 о-ла - миз ни-шон а-зиз юр-ти-миз биз-лар- га и - шон
 Биз-нинг дўс-ти -миз спорт, спорт, спорт ю-туқ-
 ла- ри- миз ре- корд, ре-корд. Биз-нинг дўс-ти-миз
 спорт, спорт, спорт ю-туқ-ла- ри- миз ре- корд, ре -корд
 Бир ик - ки уч биз - лар - да бор куч

Ба оҳанги зерин дирижёрӣ карда, нотаҳоро бо овози аниқ, рафон ва соф сароед:
 Ҳазил, шўх

- ?! 1. Аз хусуси мусиқии мумтози халқи чин ва операи чинӣ нақл кунед.
 2. Дар бораи мусиқӣ ва муқомҳои халқи уйғур ҳикоя кунед.
 3. Муаллифи суруди «Варзиш» кист? Онро бо ҳамсинфон яқоя сароед.

Мавзӯи 6: МУСИҚИИ МУМТОЗИ ХАЛҚИ ЧОПОН ВА ҲИНД

Актрисаи театри Чопон.

Чопон аз қадим бо халқҳои Чин ва Куриё аз наздик равобити маданияро ба роҳ монда, дар асрҳои миёна бо қазираҳои худ маҳдуд шуда мондааст. Дар садаи XIX ба маданияти чопонӣ таъсири Аврупо пурзӯр мегардад. Соли 1879 Донишкадаи санъати мусиқӣ, соли 1886 бошад, мактаби мусиқии Токио ташкил меёбад ва дар даргоҳҳои таълимии мазкур чопониҳо бо мусиқии мамлакатҳои Ғарб шинос мешаванд. Дар мусиқии

Чопон жанрҳои сози ривоч ёфта, асбобҳои мусиқии миллӣ – суамисен ва катокато васеъ истифода бурда мешавад. Дар бутхонаҳо ва маросимҳои саройҳо бо чӯршавии ансамблҳои мусиқии бугаку таронаҳо ва раксҳо иҷро гардидаанд ва мегарданд. Жанри дигари

музиқии касбии чопониҳо гигаки дар муҳити самурайҳо ташаккул, аз навъҳои тарона, ракс ва музиқии созҳо ташкил ёфтааст. Дар Чопон ҳамчунин жанрҳои театри, аз қабилӣ ноо ва кабуки рушд ёфтааст. Оҳангсозони замонавии чопонӣ анъанаҳои милли ва шаклҳои музиқии Аврупоро дар асоси талабҳои музиқии Чопон раванқ дода, бо эҷод машғуланд. Эҷодиёти дирижёрони чопонӣ Касаку Ямада, Хиде-Мору Каноа, скрипканавозон Масуко Кзиода ва Якко Сото, оҳангсозон Ясуки Акудагава, Массао Оки, Асуде Киоси ва дигарон дар саросари ҷаҳон машҳуранд.

Мамлақати Ҳиндустон ватани дорои анъанаҳои санъатии музиқӣ ва дар ин бобат дар миқёси ҷаҳон эътирофгардида маълум мебошад. Дар бобати ба ҳам монандии санъати Осиёи Миёна ва Ҳиндустон, ҳамчунин монандии асбоби музиқии ҳинд «сантур» бо «чанг»-и тоҷику ўзбек, «бансури»-и ҳинд бо «найи» тоҷику ўзбек ва боз чандин мисолҳоро овардан мумкин аст.

Жанрҳои музиқии халқи ҳинд ниҳоят бой ва рангоранг мебошанд. Ба он баробари жанрҳои мухталифи фолклор жанри мумтози «Рага»-ро, ки дар саросари ҷаҳон машҳур гардидааст, дохил кардан ва алоҳида таъкид кардан лозим меояд. Маълум аст, ки рагаҳои ҳинд чун «Шашмақом»-и тоҷику ўзбек шакли мураккаб доранд ва жанри мавқеи фалсафӣ дошта ба ҳисоб мераванд.

Навозандаи ҳиндӣ.

Сетор

Табла

Бансури

Аз музиқии халқҳои Япон ва ҳинд намунаҳо шунавед.

ДАДИЛ БЎЛИБ – АХИЛ БЎЛИБ

Шеъри Пўлод Муъмин

Муסיқии Надим Норхўчаев

Шўх

Ях- ши ўй- лаб, шо- шил- мас- дан,

Ха- ёл о- тин шо- шир- мас- дан,

Ях- ши ўй- лаб, шо- шил- мас- дан,

Ха- ёл о- тин шо- шир- мас- дан,

Ки- риш- ган- миз ў-қиш, иш-га, Ху- нар, таъ-лим ўр-га-ниш – га.

ўр-га- ниш- га.

Ўр-га- на- миз а- хил бў-

Нақорат:

либ, Ул-ғая-миз да- дил бў- либ. А- хил бў-либ, §

да- дил бў-либ,

ўр-га- на-миз,

ул- ға-я-миз

Билим боғи мактабларда,
 Гуруҳларда, кенг сафларда,
 Қадам қўйсақ гурсиллар ер,
 Дўстлар кўриб «офарин» дер.

Н а қ о р а т:
 Ўрганамиз аҳил бўлиб,
 Улғаямиз дадил бўлиб.
 Аҳил бўлиб, дадил бўлиб.
 Ўрганамиз, улғаямиз.

Ба савти поёнӣ дирижёрӣ карда, нотаро бо овози аниқ, равон ва соф сароед:

Саросема нашуда

1. Дар қадим Чопон бо кадом халқҳо алоқаҳои маданияро ба роҳ мондааст?
2. Аз хусуси оҳангсозон ва дирижёрони машҳури чопонӣ нақл кунед.
3. Дар бораи хосиятҳои ба худ хоси рағаҳо нисбати жанри мақом маълумот диҳед.
4. Аз ичрогарони моҳири ҳинд кихоро медонед?

Мавзӯҳои 7–8: МУСИҚИИ ХАЛҚҲОИ ҚАЗОҚ ВА ҚИРҒИЗ

Маданияти мусиқии халқи қазоқ аз бисёр ҷиҳат бо фарҳанги халқи қирғиз наздик мебошад. Қазоқҳо дар гузашта халқи бодиянишин буда, асосан бо чорводорӣ шуғл варзидаанд. Санъати мусиқӣ асосан бо тарзи анъанавии шифоҳӣ ривоч ёфтааст. Онҳо намунаҳои мусиқии таронасозӣ, дostonсаройӣ мардумӣ, ба жанри касбии мусиқии созӣ хос – дараҷаи ақин (профессинал) мебошанд.

Қазоқҳо таронаро – «ан» ва ё «ўлан»-гӯён ба забон мегиранд. Таронасароён бошанд, бо номҳои «анҷӣ» ва «ўланҷӣ» ба забон гирифта мешаванд. Дoston дар санъати мусиқии қазоқ дорои таърихи амиқ буда, аз жанрҳои номвар ба ҳисоб меравад. Дostonҳои машҳурашон «Қизжибек», «Аман ва Шўлан» ва ғайра мебошанд. Дoston асосан бо кўмаки асбоби мусиқии дўмбура иҷро карда ме-

шавад. Жанри мазкурро онҳо «чир» мегӯянд ва иҷрогари он бо номи «чирши» ба забон гирифта мешавад. Баробари ин, дар байни халқи қазоқ жанри «айтишув» ҳам васеъ оммавӣ гардидааст. Асбобҳои музикашон бошад, аз ҳаёти иҷтимоӣ бармеоянд. Ба он думбура, қобиз, сибизғи, шанқобиз, чанқобиз барин асбобҳоро мисол карда нишон додан мумкин аст.

Маданияти музикаи халқи қазоқ дар садаҳои XIX ва XX дар зери таъсири музикаи Аврупо инкишоф ёфтааст.

Қирғизҳо ба ҷумлаи туркизабонон даромада, аз ҷиҳати этникӣ ба қазоқҳо наздиканд. Жанри таронаҳои васеъмаъно дар музикаи қирғиз «Ир» номида мешавад. Аз он ҷумла, шакли мазкур бо шарту шароит ва маросимҳои мухталиф алоқаманд буда, хангоми достонсароӣ васеъ истифода мегардад. Ба ин таронахоро, ки дар бобати меҳнат, маросимҳои мухталиф, кайфияти маишӣ ва лирикӣ таълиф ёфтаанд, ҳамчунин сурудҳоеро дохил кардан мумкин аст, ки аҳамияти насихатомӯзӣ-тарбиявӣ доранд. Дар музикаи халқи қирғиз достонсароӣ бо қадимӣ будани худ фарқ мекунад. Аз ҷиҳати мазмун бештар ба

Чанқобуз

Думбура

Қўбиз

мавзӯи афсонавии қаҳрамонӣ тақя менамояд. Дар ин бобат силсилаи дostonҳои дар бораи «Манас», ки қаҳрамони афсонавии халқ мебошад ниҳоят маҳбубияти калон пайдо намудааст. Дар қатори онҳо дostonи «Қизжибек» дар байни халқ оммавӣ гардидааст.

Дostonсароёнро асосан «ақим» ва дар аксар ҳолатҳо: «манасчӣ» ҳам ном мебаранд. Доираи асбобҳои мусиқӣ он қадар васеъ нест. Дар ин ҷо асосан «қӯмуз», ки зада навохта мешавад, «қилқ», ки асбоби мусиқии камондор аст, нафасӣ «чӯӯр» ва «қӯмузи оҳанин» барин асбобҳои мусиқин нафасиро васеъ истифода бурдаанд.

● *Намунаҳоро аз мусиқии халқҳои қазоқу қирғиз шунавед.*

Ба савти зерин дирижёрӣ карда, нотаашро бо овози аниқ, равон ва соф сароед:

1. Маданияти маънавии халқи қазоқ бо бисёр чиҳатҳояш ба кадом халқ наздик мебошад?
2. Мусиқии мардумӣ яқоя бо анъаноти халқи қазоқ дар кадом намудҳои жанрҳо ташаккул ёфтааст?
3. Аз хусуси «дoston», ки соҳиби таърихи амиқ аст ва асбобҳои мусиқӣ нақл намоед.
4. Хусусиятҳои ба мусиқии халқи қирғиз хосро нақл намоед.

МОНАНДИИ МУСИҚИИ КАСБИИ ХАЛҚҲОИ ШАРҚ

Маълум аст, ки халқҳои ҷаҳон аз азал бо ҳамдигар алоқаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, савдо ва маданӣ доштаанд. Анъанаи зебо, мукамал ва муносиб, одати ҳар як халқ ба анъанаи халқҳои дигар таъсири худро расондааст. Ва онро мо дар даврони имрӯзаамон бо дар байни ҷавонон оммавӣ гашта истодани жанрҳои мусиқии луби эстрадаи Ғарб муқоиса кунем ҳам, меарзад. Аз ин мебарояд, ки аз қадим дар низоми ҳаёти халқҳои мухталиф татбиқ гардидани ҷараёни монандии анъаноти халқҳои дигар муқаррар будааст. Мо чунин омилро барои дар санъати мусиқии касбиямон тасаввур кардан ҳаракат менамоем.

Одатан, асари мусикӣ дорои «ном», «шакл», «садопарда», «матн» мешавад. Дар давоми асрҳо дар муносибатҳои байниҳамдигарии халқҳо бошад, номгузорӣ (ибораҳо), шаклҳои сохти асарҳо, сохти сухан, дар қиёси асбобҳои мусикӣ шабеҳӣ (монандӣ) бисёр будаанд. Аз он чумла, номгузориҳои мақом, умуман бигирем, низоми мазкур мақомот номида шудааст. Аммо дар Озарбойҷон муқом, халқҳои ўзбеку тоҷик мақом мегӯянд. Баъзе халқҳо (дар ҳиндҳо рага; дар марғиб, арабҳо нуба) гуфтанишон чунин маънӣ до-

рад, ки мусикии мазкур шакли аз ҳама бузурги мусикии касбӣ будааст. Дар асбобҳои мусикии Шарқ ҳам бисёр монандӣ мавҷуд аст. Чунончӣ, рубоб дар гузашта дар байни халқҳои Шарқ бо номҳои «Ребаба», «Рабаб» васеъ паҳн гардида будааст. Танбӯр бошад, дар ҳиндҳо – тампура, арабҳо-тамбура, уйғурҳо-томбир номида шудааст. Асбобҳои мусикии зарбӣ дар бисёр халқҳои Шарқ бо номҳои даф, дафф, дапп, деф вомехӯрад. Асбобҳои мусикии нафасӣ – най, неу, нуей, ной, ней, сурнай бошад, зурпа, сурна, поми номбар гаштаанд. Чараёни мазкур на танҳо дар номгузориҳои онҳо, балки дар асбобҳои мусикӣ ҳам назаррас намудор мегардад.

ДЎСТОН МЕСАРОЯНД

Шеърӣ Иброҳим Қиянов

Мусиқии Хуришеда Ҳасанова

O'rtacha tez

Энг - ё - руғ юл - дуз - лар ёғ - ду - си -

да, Бе - ар - мон э - ди бо - ла - ли -

гим, Гү - зал ман - зил - лар ор - зу - си -

да Ден - гиз - дай э - ди шүх - лик - ла -

рим. О - лис ұл - қа - лар - ға суы -

ған оқ - кан

бо - ла - лик

Энг кув - ноқ кұ - шиқ, куй - лар Эс -

ған ша - мол - лар қа - но - ти - да ке - ла - ди.

Бу кув - ноқ кӯ - шик, куй - лар Бо-
ла- ли- гим - дан хо - ти - ра- дек қо - ла - ди.
Бир - га - лик - да тенг - дош сир - дош дӯст - лар
куй - лай - ди.

Мен бугун дӯстларим даврасида,
Келажак сари интиламан.
Орзу-умидлар қанотида,
Олам сирларин ўрганаман.
Ширин хаёлларга ўхшаб,
Кетади болалик.

Намунаҳоро аз оҳангҳои халқҳои Шарқ шунавед.

Ба савти зерин дирижёрӣ карда, нотаашро бо овози аниқ, равон ва соф сароед:

1. Дар мусиқии мумтоз ҷиҳатҳои монандиро шуморед.
2. Дар низоми мақомҳои номгузориҳои умумӣ чӣ тавр номбар мегардад?
3. Номҳои соҳҳои монанди халқҳои Шарқро нақл кунед.

ТЕАТРИ ЧОПОН

Театри мардумии Чопон таърихи ба худ хос дорад. Мувофиқи он дар таърих шаклҳои анъанавии театри чопонӣ бо номҳои «Ноо», «Бугаку» ва «Кабуки» ба вучуд омада, фаъолият ронда, ташаккул ёфтааст. Шакли аз ҳама қадимаи он «Ноо» номида шуда, намуни аввалини театри анъанавии асосии чопониро дар садаи IV ташкил додааст. Фаъолияти эҷодии он ҳам баробари ба худ хос буданаш фарқ мекунад. Аз ҳама муҳимаш онро, театр аз оддигӣ иборатбуда ё намоиш гуфтан мумкин аст. Саҳнаи театр аз ҳар гуна декоратсия даст кашидааст. Матое истифода гардидааст, ки дар фони зарҳал дарахти сахна кашида шудааст. Баробари ин дар якҷанд сабадчаҳо гулҳои сабزو гузоштаанд. Услуби мазкур дар тӯли яқуним аср тағйир наёфта, истифода гардидааст.

Намоиш ба охирагӣ, тантанавор гузаштааст. Танҳо аз ҷониби актёрон суръати ҳаракати зарурӣ лозим ояд, аз овози нағораҳо истифода бурдаанд. Тамоми спектаклҳои театр дар услуби пантомима гузошта шудаанд. Яъне, актёрон овоз набароварда, нақшро иҷро намудаанд. Сужет асосан аз афсонаву ривоятҳои қадима гирифта, баробари ин ба таърихи ҳаёти Буддо таъя карда шудааст. Дар баъзе ҳолатҳо афсонагӯӣ иштирок намудааст. Иҷроии наздики он тавассути гулӯ ва суханронӣ ба ҳаракатҳои актёрон мувофиқ буд. Онҳо либосҳои зебо пӯшида, нақш бозидаанд. Агар вазъият тақозо намояд, ниқоби даҳшатовар ҳам пӯшидаанд. Дар театри «Ноо» танҳо мардон хунарнамоӣ кардаанд. Нақши занонро ода-тан бачагон иҷро намудаанд.

Дар асри XII боз як шакли театри чопонӣ – «Бугаку» пайдо гардид. Дар он асосан чун қисми асосии маросимҳои динии Буддо раққосон бо ниқобҳо ҳаракат кардаанд. Дар он баробари актёрон мусиқорон бо най, литавра, ликобчаҳои мисин иштирок намуда-

анд (яъне, ансамбли «Бугаку»). Актёрон сахнахоеро ичро кардаанд, ки аз ҳаёти Буддо нақл менамоянд. Навозандагон бошанд, мувофиқи хусусияти «сеҳру чоду» интиҳоб шудаанд.

Театри «Кабуки» дар Ҷопон охири асри XVII ташаккул ёфтааст. Фарқи он аз театрҳои пештара дар мутобик, гардиаш ба маданияти шаҳр мебошад. Худи калимаи «Кабуки» маънои «майлу рағбат»-ро дорад. Сабаб театри мазкур аз пештарааш ба кулӣ фарқ кардааст. Аммо аз декоратсияи сахна фарқ ҳис карда намешуд. Девори биноҳо вазифаи фонро ичро кардаанд. Дар театри «Кабуки» ҳам танҳо мардон нақшҳо офаридаанд. Намоишҳо аз рақсо ва сахнаҳои драматикӣ иборат буд, ки онҳоро иваз менамуд. Аз ин рӯ, дар театри «Кабуки» барои актёрон на танҳо ҳаракат, балки имкониятҳои овозашон ҳам аҳамияти калон дошт. Театрҳои мардумии Ҷопон бо соддагӣ, оддигӣ ва аҳамияти муҳим доштани хусусиятҳои миллӣ фарқ мекард.

КОРИ НАЗОРАТӢ

1. Чашнворае, ки дар ду сол як бор дар Самарқанд гузаронда мешавад, чӣ ном дорад?

- А) Баҳори Бойсун; Б) Таронаҳои Шарқ;
В) Анъанаҳои барҳаёт.

2. Боғлама сози мусиқии кадом халқ аст?

- А) Турк; Б) Қазок; В) Ҳинд.

3. Дар туркманҳо «Алла» чӣ гуна ифода мегардад?

- А) Алла; Б) Чичи; В) Хувди.

4. Жанри асосии мусиқии касбии Эронро ёбед.

- А) Дастгоҳ; Б) Рага; В) Мақом.

5. «Таронаҳои Шарқ» чӣ гуна чашнвора аст?

- А) Кинофестивал; Б) Чашнвораи байналхалқии мусиқӣ;
В) Чашнвораи бачагон.

6. Жанри суруд дар мусиқии халқи қирғиз чӣ тавр номида мешавад?

- А) Манас; Б) Ир; В) Ҷиров.

7. Асбобҳои созиро оид ба халқҳои Шарқ ишора кунед.

А) Фортепиано, скрипка, арфа; Б) Балалайка, дӯмбира, гармон, флейта; В) Танбӯр, уд, сетор, ребаб.

8. Асбоби мусиқии Кото ба кадом халқ мутааллиқ аст?

А) Араб; Б) Ҷопон; В) Ҳинд.

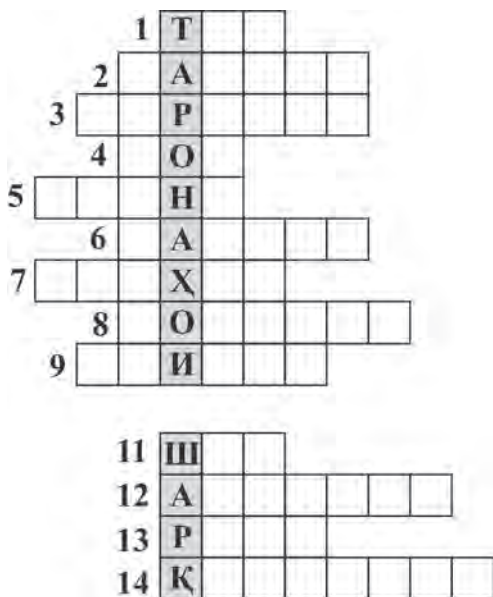
9. Жанри рага дар мусиқии кадом халқ вомехӯрад?

А) Туркҳо; Б) Ҷопонҳо; В) Ҳиндуҳо.

10. Номи сарояндаи машҳури арабҳоро гӯед!

А) Умму Кулсум; Б) Айшвари; В) Лата Мангешкар.

ҲАРҶАДВАЛ

1. Мусиқии мумтози Эрон (дастгоҳ) ва Озарбойҷон.

2. Жанри аз ҳама оммавие, ки дар байни халқи қазоқ ду иҷрогар ба иҷро мерасонад.

3. Ҳиндҳо мақомҳоро чӣ ном мегуянд?

4. Достони мардумии машҳури халқи қирғиз.

5. Сулолаи Чини қадима.

6. Асбоби мусиқии чангшакли ҳиндӣ ва эронӣ.

7. Яке аз достонҳои туркман.

8. Асбоби мусиқии халқҳои турк ва озар.

9. Асбоби пуфкунии сурнайшакли халқҳои Шарқ.

10. Театри мусиқии Ҷопон.

11. Суруди мардумии туркман.

12. Жанри пешбери мусиқии мумтози Эрон.

13. Пири мусиқии мумтози тоҷик ва ўзбек.

14. «Суруд» дар қирғизҳо чӣ номида мешавад?

ЧОРЯКИ IV

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУСИҚИИ МУМТОЗИ АВРУПО

Мавзӯи 1: МУСИҚИИ МУМТОЗИ АВРУПО

Опера, кантата, оратория, балет, симфония, увертюра, соната барин жанрҳои бисёрро хоси мусиқии мумтози Аврупо, ки намунаҳои аввалини он дар асрҳои миёна пайдо гардидаанд. Қоидаҳои дар ин жанрҳо асарҳо офаридан ҳам дар ҳамон давра ташаккул ёфта, имрӯзҳо ба қуллаи аз ҳама баланди ривочи худ баромадааст.

Опера дар охири садаи XVI дар Итолиё пайдо гардида, намудҳои таълифи он дар мавзӯҳои таърихӣ-қаҳрамонӣ, таърихӣ-романтикӣ, эпикӣ, афсонавӣ, лирикӣ, драматикӣ, ҳаҷвӣ буда, навҳои намунавии мумтози он аз тарафи оҳангсозони аврупоӣ Ч.Верди, Х.Глюк, В.Мотсарт таълиф ёфтаанд.

Жанрҳои кантата ва оратория бошад, бо опера дар як давр пайдо шудаанд. Онҳо асарҳои калони бисёрқисма буда, барои якҷаҳонҳо, хор ва оркестр таълиф ёфтаанд.

Балет аз забони фаронсавиён гирифта шуда, маъноӣ «ба рақс медароҷам, мерақсам»-ро дорад. Оҳангсози фаронсавӣ Ч.Б.Лулли дар ин жанр намунаҳои нахустинро таълиф намуда, аз савту андозаҳои мухталиф истифода бурдааст. Жанри балет дар мусиқии рус ба қуллаи баланди худ расиданаш ба ҳамагон маълум мебошад.

Симфония дар садаи XVIII пайдо гардидааст. Ба тезӣ ба сифати жанри бузургу мураккаби мусиқӣ дар саросари дунё паҳн шудааст. Бетховен, Мотсарт, Шуберт, Чайковский, Бородин барин оҳангсозоне, ки саросари дунё онҳоро эътироф кардааст, намунаҳои мумтози симфонияро таълиф намудаанд.

Дар мусиқии мумтози Аврупо «соната», «баллада», «прелюдия», «квартет» барин даҳҳо жанрҳои мусиқӣ пайдо шуданд. Дар эҷодиёти В. Мотсарт, И.Гайдн, Л.Бетховен барин оҳангсозон

намунаҳои бузурги жанри мазкур пайдо шуданд. Дар мусиқии мумтози Аврупо мусиқии орган мавқеи алоҳида дорад. Бо ин асбоби бузурги тугмаҷадори бо кӯмаки ҳаво сароянда И.С.Бах, Гендел барин оҳангсозон асарҳо таълиф намудаанд. Асарҳои жанри мазкур ба инсоният қувва ва завқу шавқи алоҳида мебахшанд. Жанрҳои мазкур ба мусиқии ўзбек дар садаи ХХ дохил шудаанд.

ЕЛИЗАГА

Оҳанги Людвиг Ван Бетховен

Ба зудӣ

Кантата – жанри бузурги овозиву созиест, ки барои ичрогарони инфиродӣ (якка), хор ва оркестр иншо ёфтааст. Дар он воқеият асосан ба воситаи мусиқии хор, ария, ансамбл ва созҳо тасвир меёбад. Оратория – чун кантата ба ичрогарони якка, хор ва оркестри симфонӣ навишта шуда, асари мусиқии бисёрқисма аст. Асосан ба сахна не, балки ба ичрои шароити концерт таъин гардидааст. Кантата аз оратория асосан бо ҳаҷми худ, яъне хурдӣ, аз ҷиҳати мазмун бо якнавьӣ, ҳамчунин ривочи драматикӣ фарқ мекунад. Балет бошад, асари калони мусиқии сахнавӣ буда, жанри мусиқии синкретикист ва як қатор жанрҳои мусиқиро дар бар гирифтааст. Дар балет асоси асарҳои бадеӣ мусиқӣ аст ва ба воситаи ракс (хореография) ҳамоҳангифода меёбад, яъне мавзӯи драматикӣ ба воситаи ракс, имову ишорат, либосҳо, ҳаракатҳои сахнавӣ ва мусиқӣ нишон дода мешавад.

- ?!
1. Кадоме аз жанрҳои мусиқии бисёровозаро медонед?
 2. Опера, ки дар охири садаи XVI дар Итолиё пайдо гаштааст, ба кадом мавзӯҳо бахшида шудааст? Кадом оҳангсозони аврупоӣ-еро медонед, ки опера таълиф намудаанд?
 3. Аз хусуси жанрҳои кантата, оратория ва балет нақл намоед.
 4. Симфония кай пайдо шудааст ва кадом оҳангсозонеро медонед, ки симфония таълиф намудаанд?

КИМ ЭПЧИЛ-У, КИМ ЧАҚҚОН

Шеъри Анвар Обидҷон

Мусиқии Аваз Мансуров

f **Allegro** ♩ = 148

Сен о - ху - сан, мен жай-рон, ким эп-чи-лу, ким чақ-

4
қон? Сен о-ху - сан, мен жай-рон, ким эп-чилу, ким

8 **mf**
чақ - қон? Бо-тир-бек-ми, ё Рай-ҳон? Но-дир-бек-ми ё Ой-хон?

11 **f**
Ким эп-чи-лу, ким чақ- қон? – Эп-чил бо-ла

14
май - дон - да қув - нар чақ - қон қиз би-лан.

17

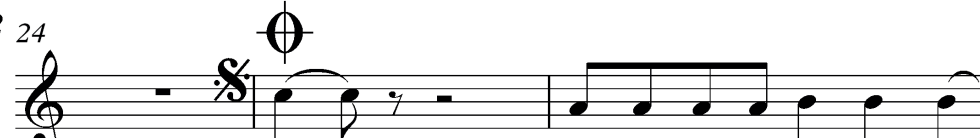
Дав-ра - миз - га мар-ха- бо, ўй - на, ўй-на биз би-лан

20

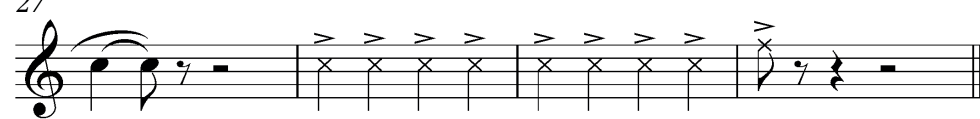
Ўй- на, ўй- на биз би-лан (бўл...)

2 24

(миз...) Шо -дон, қув-ноқ ўй-най - миз...

27

(Чапак...) Ҳой!

Нақорат:

Нақорат: Сен охусан, мен жайрон,
 Ким эпчил-у, ким чаққон?
 Ботирбекми, ё Райҳон,
 Нодирбекми, ё Ойхон
 Ким эпчил-у, ким чаққон?!

Эпчил бўлу, чаққон бўл,
 Оташ бўлу, вулқон бўл.
 Барчинойдек шаддод қиз,
 Алпомишдек полвон бўл,
 Алпомишдек полвон бўл.

Эпчил бола майдондан,
 Қувнар чаққон қиз билан.
 Даврамизга мархабо,
 Ўйна, ўйна биз билан,
 Ўйна, ўйна биз билан...

Нақорат:

Тортишмачоқ ўйнаймиз,
 Бекинмачоқ ўйнаймиз,
 Юртга шодлик ёғдириб,
 Шодон, қувноқ ўйнаймиз,
 Шодон қувноқ ўйнаймиз...

Мавзӯи 2: ВОЛФГАНГ АМАДЕЙ МОТСАРТ

Волфганг Амадей Мотсарт.
(1756–1791)

Дар байни оҳансозони хоричӣ, ки ба саросари дунё дар ҷавонӣ машҳур гардидаанд, оҳангсози австриягӣ Волфганг Амадей Мотсарт ҳам мебошад. Вай 27 январи соли 1756 дар оилаи оҳангсоз-органии сарой Леополд Мотсарт, ки дар шаҳрчаи Залсбург Австрия ҳаёт ба сар мебард, дида ба дунё кушодааст. Қобилияти нисбати мусиқӣ доштаи Мотсарт дар синни 3-солагиаш аён гардидааст. Ӯ дар клавесин соатҳо машғул гардида, навоҳои аз тарафи хоҳари калониаш Аннаи 8-сола навохтаро бо як шунидан беҳато такроран гуфта, навохта медод. Падараш Леополд ба қобилияти мусиқии писараш тан медиҳад ва баробари Анна бо Мотсарт ҳам машғул мегардад. Волфганг Мотсарт дар синни шашсолагӣ ба хуб навохтани клавесин камёб мегардад ва асарҳои аввалин, песаҳои хурдҳаҷмро таълиф менамояд. Вақте ки синни Мотсарт ба ҳафт мерасад, ҳамроҳи хоҳари калониаш Аннаи 12-сола дар қароргоҳи шоҳи Фаронса (саройи Версал) концерт медиҳад. Бачагон сараввал якчанд асарҳои мураккабро навохта, ҳамаро дар ҳайрат мегузоранд. Баъд Волфганг Мотсарт ба даст скрипка гирифта, якчанд асарҳоро бо маҳорати баланд иҷро менамояд. Хоҳари калониаш Анна ба ӯ бо клавесин ҷӯр мегардад. Ононе, ки дар сарой ҷамъ омада буданд, ба Волфганг мароқ зоҳир мекунанд. Вай нотаҳои асарҳоро, ки бори аввал медид, ба нота нигоҳ карда, бознаистода, ба қиёмаш расонда иҷро мекард. Қисми асарҳои мусиқии додашударо бо нақшҳои мухталиф ба тарзи гуногун навохта дод. Қисмҳои асарҳои мусиқии аз ҷониби меҳмонон навохтаро баробари бастанӣ чашмонаш аз нав менавозад. Оқибат номи вай дар дигар шаҳрҳо ҳам паҳн ме-

шавад. Вай дар давоми чанд сол дар Вена, Париж, Лондон, Гана, Брюссел, Женева барин як қатор шахрҳо консерт намоиш медиҳад.

Падари Мотсарт Леополд ба ӯ сирҳои таълиф додани асари мусиқӣ, композитсияҳо мукамал меомӯзонад. Оқибат китоби аввалини Мотсарт 8-сола дар Париж рӯи чопро мебинад. Дар синни дувоздахсолагӣ ӯ аввалин операи худро таълиф менамояд.

Падари Мотсарт Леополд Мотсарт барои аз хурдӣ ҳамаҷониба ба камол расидани ӯ тамоми шароитро фароҳам овард. Мотсарт чавон барои ҳамаҷониба омӯхтани забонҳои хоричӣ, таърих, ҷуғрофия, арифметика ва дигар фанҳо пайваста кӯшид. Ӯ ба Париж, Лондон ба театрҳои опера ва консерти оркестрҳои симфонӣ тез-тез мерафт. Сафари Мотсарт бо падараш ба Итолиё дар ҳаёти ӯ изи фаромӯшнопазир гузошт. Меъморӣ бой, табиати дилбар, осорхона ва театрҳои шахрҳои Итолиё ба Мотсарт чавон илҳомӣ нав бахшиданд. Дар давоми чанд моҳ Мотсарт аз назариётчи бузурги соҳаи мусиқии Итолиё Падре Мартини сирҳои оҳангсозиро меомӯзад. Мотсарт 14-сола дар охири таҳсил аз озмоишҳо бомуваффақият гузашта, барои гирифтани дипломи аъзои ифтихории Академияи мусиқии Болония муваффақ мегардад.

Бо таассурот ва илҳомӣ нав ба таълиф намудани бисёр асарҳои мусиқӣ муваффақ гардид. Операҳои «Хонадоршавии Фигаро», «Флейтаи сеҳрнок», симфонияҳои сершумор, сонатаҳо барои фортепиано, таронаҳо барои консертҳо ва хор маҳсули эҷодиёти ӯ буданд. Аммо аристократҳои маҳаллӣ дар охири умраш Волфганг Амадей Мотсарт, истеъдоди бузурги ӯро ба қадри кофӣ қадр карда натавонистанд. Ба вай ҳамчун хизматкор, ҳамчун як ширинкор, ки барои ба даст овардани дили одамони бою бадавлат мекӯшид, муносибат карданд. Мотсарт бошад, мусиқиро кори муҳим, зарурати ҳаёти мепиндошт. Мотсарт ҳамагӣ 36 сол умр дид. Вале дар ана ҳамин фурсати кӯтоҳ мероси бойи мусиқиро аз худ боқӣ гузошт. Тамоми одамони дунё ӯро ба сифати оҳангсози бузург эътироф менамоянд ва асарҳои ӯро бо маҳбубияти калон мешунаванд.

Яке аз асарҳои В.А.Мотсарт ё бо ёри омӯзгоратон асари ӯ «Пазмони баҳор»-ро шунавед.

Шеъри А.Обидҷон «Ким эпчилу, ким чаққон», мусиқии А.Мансуров.

БАҲОР СОҒИНЧИ (ПАЗМОНИИ БАҲОР)

Шеъри А. Овердер

Музиқии В. А. Мотсарт
Тарҷумаи Сафар Барноев

Кел- гин, ба-ҳор, қай- та я-на гул- ла- син қир- лар. Чул-
ди- ра-ган ир- моқ- лар-дан яй- ра- син дил- лар, Куш-
лар со- зи, ку- ёш ну-ри Кӯз-ла- ри- миз ош- син, ўт-
лоқ- лар-да ўй- ноқ- лай-лик, завқ- ла- ри- миз тош-син.

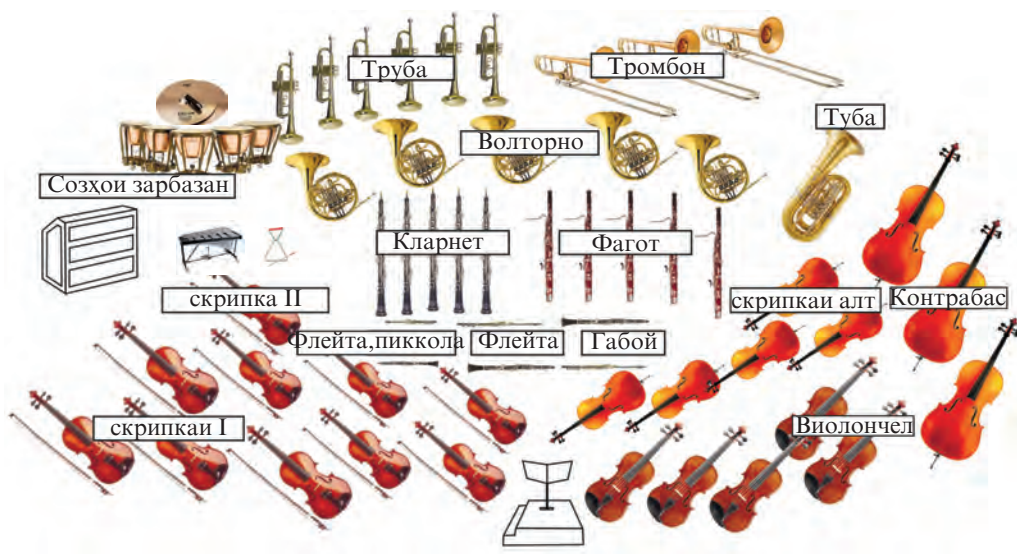
Жанри соната. Дар байни жанрҳои муайяне, ки дар эҷодиёти мусиқӣ дучор меоянд, жанри соната бо оммавӣ будани худ фарқ мекунад. Жанри соната асосан шакли мусиқии соҳа ба ҳисоб меравад. Дар амалия маълум аст, ки бештар дар асарҳои барои фортепиано офаридашуда дучор меояд. Жанри соната шаклест, ки асосанро ҳаракати ба ҳам муқобили ду мавзӯ ташкил медиҳад.

- ?! 1. В. Мотсарт аз чандсолағӣ ба таълифи асарҳои мусиқӣ шурӯъ намудааст.
2. Аз хусуси концертҳои додаи ӯ бо хоҳари калониаш Анна маълумот диҳед.
3. Мотсарт операи 1-уми худро дар чандсолагиаш навиштааст?
4. Ба Мотсарт барои дониши васеъ гирифтаи ҷи гуна шароит фароҳам оварда шуд?
5. Аз хусуси шогирди Падре Мартинӣ шудани Мотсарт ва бо дипломи аъзои ифтихории Академияи мусиқии Болония тақдир гардидани ӯ нақл кунед

Мавзӯи 3: МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ СИМФОНИЯ

«Симфония» аз забони юнонӣ гирифта шуда, аз ду калима — «сун» (якчоя) ва «фоне» (овоз) таркиб ёфтааст. Он дар натиҷаи якчоя садо додани якчанд асбобҳои мусиқӣ ҳосил шудани асари мусиқиро мефаҳмонад.

Симфонияҳо одатан дар оркестри симфонӣ иҷро карда мешаванд. Баъзан ба он хор ва хонандагони якка ҳам ҳамроҳ мегарданд. Оркестри симфонӣ аз қадом асбобҳои мусиқӣ таркиб ёфта-наш ба шумоён маълум аст. Таркиби пурраи оркестри симфонӣ тахминан аз инҳо иборат мегардад:

Симфонияҳо одатан аз чор қисм иборат мешаванд:

Қисми I дар шакли соната аллегро мураттаб мегардад;

Қисми II бо характери бузург, суръати вазнин иҷро мегардад;

Қисми III дар характери лирикӣ ё худ скерсо мураттаб мегардад;

Қисми IV дар шакли рондо, яъне як қисми чун шабеҳи нақароти тарона ҳар бор гаштаву баргашта садо медиҳад. Ин қисм, одатан ба характери тантанаворӣ ва ҷӯшу хӯруш молик мегардад.

Аз рӯи жанри симфония оҳангсозони немис, чех, итолиёвӣ, фаронсавӣ ва австриягӣ асарҳо навиштаанд.

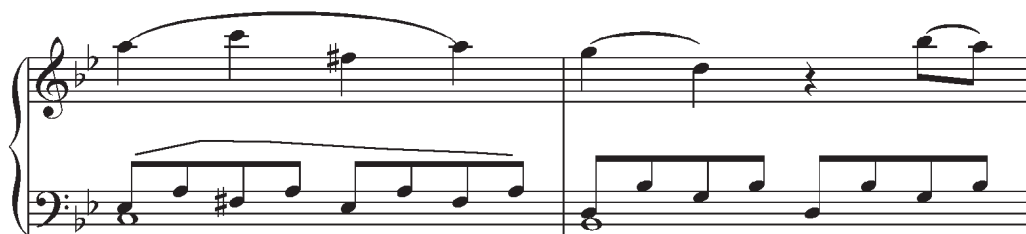
Навҳои мумтози симфонияро У.Гайдн, В.Мотсарт, П. Чайковский, С.Прокофев, Д.Шостакович барин оҳангсозони кишварҳои хорич таълиф намудаанд. Дар байни эҷодкорони муסיқии ўзбек М.Ашрафӣ, И.Акбаров, Т.Қурбонов, С.Ҷалил, М.Тоҷиев, Б.Лутфуллоев, М.Бафоев ва дигар оҳангсозон аз рӯи жанри муסיқии симфонӣ аввалин эҷодкорони асарҳо ба ҳисоб мераванд.

Навҳои содда ва аз ҷиҳати ҳаҷм хурди симфония ҳам мавҷуд буда, он симфонетта номида мешавад. Асари симфоние, ки аз як қисм иборат аст, «поэмаи симфонӣ» номида мешавад.

● *Намунаеро аз симфонияҳои В.Мотсарт шунавед (симфонияи 40).*

В. МОТСАРТ
(Симфонияи 40)

Тези миёна

Қисмҳои таркибии симфония асари бузурги мусиқист, ки барои оркестр таъин гардидааст. Одатан симфонияҳо чорқисма мешаванд: қисми 1 – дар шакли аллегрои соната; қисми 2 дар шакли қисми нахустини соната ё ки вариатсия; қисми 3 – қисми корӣ (нисбати дигар қисмҳо ҷоннок иҷро мегардад), қисми 4 – дар шакли рондо ё ки вариатсия буда, қисми тантанавори анҷомдиҳанда ба ҳисоб меравад. Дар амалиёти эҷодкории мусиқӣ оҳангсозон симфонияҳои 1-қисма ва 2-қисма офаридаанд.

- ?! 1. Калимаи «симфония»-ро маънидод кунед.
 2. Оркестри симфонӣ аз кадом созҳои мусиқӣ ташкил меёбад?
 3. Аз хусуси қисмҳои таркибии симфония нақл намоед.
 4. Аз оҳангсозони машҳур кихоро медонед, ки дар жанри симфония эҷод кардаанд?
 5. Аз оҳангсозони ўзбек кадоме дар жанри симфония эҷоди пурбаракот кардаанд?

Мавзӯи 4: ЛЮДВИГ ВАН БЕТХОВЕН

Людвиг ван Бетховен.
(1770–1827)

Людвиг Ван Бетховен дар шаҳри Бонн, ки шаҳрчаи на он қадар калони сохили дарёи Рейни Олмон (Германия) мебошад, соли 1770 дида ба дунё кушодааст. Бобо ҳам, падараш Иоганн ҳам солиёни зиёде мусиқор-таронасарои сарой шуда хизмат кардаанд. Оилаи Бетховенҳо камб-галона ҳаёт бар сар бурдаанд.

Людвиг бачаи ниҳоят камгап, бо хаёлҳои хеш банд буда, худро мудом танҳо ҳис мекард. Вале мусиқиро аз таҳти дил дӯст медошт. Падар фарзандонаш мусиқор шуданаширо наме-

хост. Аз ҳамин сабаб Людвиги ҷавон аз падараш рустӣ навохтани скрипкаро ёд гирифт. Скрипка навохта гаштани писарашро тасодуфан шунида, Иоганн сараввал писарашро саҳт дашном дод, баъд соҳибистеъдод будани ӯро ҳис намуда, қарор дод, ки аз вай «Мотсартӣ дуҷум»-ро ба камол мерасонад. Бо ҳамин роҳи сарватманд шуданро ҷустуҷӯ намуд. Иоганн Людвиги ҷавонро дар клавесин, скрипка машқ кунондан гирифт. Аммо машғулиятҳои ӯ танҳо аз навозондани машқҳо иборат буд. Людвиг мусиқии шунавидаашро ба тезӣ аз бар мекард ва бисёр асарҳоро аз ёд менавохт.

Аз байн вақти муайян гузашт. Соли 1778 падараш Иоганн хунарнамоии аввалини Людвиги 8-соларо дар назди ҷамоат ташкил намуд. Консерт бомуваффақият гузашт ва номи Людвиг ван Бетховен дар байни халқ босуръат паҳн гардид. Акнун мебоист ба вай омӯзгори махсусро даъват мекарданд. Органнавоз Нефе ба омӯзгори асил ва дӯсти кордонаш мубаддал ёфт.

Ба зудӣ Людвиг клавесин, скрипка ва органро менавохтагӣ шуд, асарҳоро импровизатсияи сабук (бо нақшу шаклҳои мухталиф) карда, менавохт. Барои таҳсил дар мактаби таълими умумӣ

маблағи оила намерасид. Ба ивази меҳнати зиёд Людвиг фанҳоеро, ки дар мактаб омӯзонда мешуд, мустақилона аз бар намуд. Алалхусус, вай забон ва адабиёти немис, асарҳои файласуфони қадимро мукамал аз бар кард. Аҳволи ночори оилави Бетховенро маҷбур кард, ки аз хурди бо меҳнат машғул шавад.

Людвиг ван Бетховен аз ҷавониаш сар карда ба навиштани асарҳо ҷиддан машғул гардид. Махсусан, сонатаҳо ва симфонияҳо, ки ӯ таълиф намудааст, саросари дунё машхур гардиданд. Солҳои охири умр Бетховен ба душвории зиёде рӯбарӯ гардид. Бар асари маризии шукуфа гӯшҳои Людвиг ношувонаво шуданд ва он барои вай ҳодисаи дахшатнок гардид.

Бетховен ба душвории зиёде нигоҳ накарда, то охири умраш мусиқиро тарк накард. Аз ҳамин сабаб аз худ бисёр асарҳои нодир мусиқӣ-сонатаҳо, песаҳо, симфонияҳо, ораторияҳо ва операи «Фиделио»-ро боқӣ гузошт. Людвиг ван Бетховен соҳиби қуввати қудрати бузург доштани мусиқиро дониста, ин тавр хитоб карда буд: «Мусиқӣ қалби инсонро бояд чун барқ равшан намояд!».

◎ *Порчаеро аз симфонияи сеюми «Қаҳрамонӣ»-и Л.Бетховен шунавед.*

 Дар бораи класситсизм. Намунаи эҷодие, ки ҳамчониба мукаммали касб намудааст, классика номида мешавад. Қалимаи класситсизм дар забони лотинӣ маънои намунавиро медиҳад. Аз ҳамин сабаб, дар адабиёт, мусиқӣ ва дигар соҳаҳо ба ҳамин самт асос карда, асари намунави офаридан мудом дар маркази диққату эътибори эҷодкорони будааст. Ба мусиқӣ асри XVII ворид гаштааст. Тамоюли хоси класситсизми мусиқӣ дар ғояи аниқи асар, сохтори композитси мукамал, ҳудуди аниқ байни жанрҳо намоён мегардад. Асарҳои Л. Бетховен, В. Мотсарт бо мукамали ва намунави будани худ фарқ мекунанд

- ?! 1. Бетховен дар кучо ва кай тавваллуд ёфтааст?
2. Дар хусуси солҳои аввалини ҳаёти бачагии Людвиг ван Бетховен нақл кунед.
3. Дар бораи концерти аввалини Бетховен ҳикоя намоед.
4. Дар бораи аҳволи ночори оилави Бетховен ва таъсири он ба эҷодиёти ӯ нақл кунед.

Мавзӯи 5: ФРИДЕРИК ШОПЕН

Фридерик Шопен оҳангсози бузурги лаҳистонӣ (поляк) мебошад, ки ба ривочи маданияти мусиқии ҷаҳон саҳми беандоза гузоштааст. Вай дар иҷро намудани фортепиано ба маҳорати беҳамто муваффақ гардида, пианинонавози моҳири замони худ (вертиоз) буда, асосгузори мусиқии мумтози лаҳистониён мебошад.

Оҳангсоз дар яке аз худудҳои атрофи пойтахти Лаҳистон – Варшава соли 1810 таваллуд ёфтааст. Фридерик, ки соҳиби истеъдоди бузург буд, бо мусиқӣ хеле барвақт машғул гардид ва асари аввалини худро дар синни 7-солагӣ эҷод намуд. Аз синни 8-солагӣ бошад, дар маросимҳои оилавӣ-ҷамоавӣ ба сифати пианинонавоз дар концертҳо иштирок кард. Бо мақсади баланд бардоштани маҳорати иҷрогарии худ ӯ соли 1830 ба Париж меравад ва бо тақозои тақдир то охири умраш дар ҳамон ҷо мемонад. Зеро соли 1831 ба муборизаи инқилобӣ дар Лаҳистон хотима дода мешавад. Ононеро, ки барои мустақилияти Ватан мубориза мебуданд, қатл намуданд. Фридерик бошад, дар даври худ байни истиқлолхоҳон буд. Аз ҳамин сабаб эҷоди вай дур аз Ватан ба амал омад. Соли 1849 дар Париж вафот намуд. Дар эҷодиёти Ф.Шопен мусиқии фортепиано мавқеи калон пайдо намудааст. Махсусияти эҷодиёти вай дар миллияти асарҳо, симфонияҳои ғоявӣ ва бой будан аз ҳиссиёт, рӯҳияти нозук зоҳир мегардад. Эҷоди Шопен ба ривочи мусиқии ҷаҳон, алалхусус ривочи мусиқии фортепиано таъсири калон гузоштааст. Вай асосан барои фортепиано асарҳо эҷод намудааст ва онҳо ба намунаҳои аз ҳама равшани «Мероси тиллоӣ» мубаддал гардидаанд. Ҳар як пианинонавоз иҷрои асарҳои ӯро барои худ фахру гурури меҳисобад. Асарҳои Шопен иборат аз 2-то концерт, барои фортепиано 4-то песа, 3-то соната, 4-то баллада, 76-то полонез, қариб 60-то мазурка, 17-то валс, 27-то этюд ва ғайра мебошад.

*Фридерик Шопен
(1810–1849)*

● Намунаеро аз асарҳои Фридерик Шопен шунавед.

МАЗУРКА

Музикии Ф. Шопен

Ниҳоят тез

The musical score is presented in four systems, each with a grand staff (treble and bass clefs). The first system begins with a forte (f) dynamic and a > accent. The second system features a > accent. The third system includes a > accent and a (p) dynamic marking. The fourth system concludes with a double bar line. The notation includes slurs, accents, and dynamic markings throughout the piece.

Оҳанги зеринро ба нота нигоҳ карда навозед:

1. Фридерик Шопен — пианинонавози мохир.
2. Шопен дар чандсолагиаш ба навиштани асарҳо шурӯъ намудааст?
3. Оид ба хусусиятҳои хоси эҷодиёти Ф.Шопен нақл кунед.
4. Шопен аз рӯйи кадом жанрҳо эҷодиёти бойи худро мерос гузоштааст?

оқ чой- нак – ка кӯк қоп-қок, кӯк чой-нак- ка оқ қоп-қок

ДИЁРАМ

Шеърӣ Рустам Хӯҷаев

Мусиқии Надим Норхӯҷаев

Tez =117

Тонг уй-ғо-нар кӯй-нинг-да яй-раб, сен-га до-им

пар-во-на ку-ёш. Кут-лар бу-гун та-сан-но ай-лаб,

Кӯк-си-да қӯл, дӯсти ёр кар-дош. Мус-та-қил юрт, тинч-лик ши-о

ринг, Оф-тоб ми-сол чех-ранг ди-ё- рим, ди-ё-

рим. Чех-ранг ди-ё- рим.

Оф-тоб ми-сол чех-ранг ди-ё- рим.

Миллатларинг бўлди муштарак,
 Яшар иноқ бир жон-у бир тан.
 Буюк айём бўлсин муборак,
 Эй кӯҳна юрт, хур Ўзбекистон.

Мавзӯиҳои 6–7: ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ
МИХАИЛ ИВАНОВИЧ ГЛИНКА. ОММАВӢ ГАРДИДАНИ
МУСИҚИИ АВРУПОӢ ДАР БАӢНИ ХАЛҚҲОИ ҶАҲОН

Асосгузори мусиқии мумтози рус Михаил Иванович Глинка 20 майи соли 1804 дар деҳаи Новоспасси губернияи Смоленск дида ба дунё кушодааст. Шавқи Глинка нисбати музикӣ аз хурдӣ намоён шудааст. Вай оҳангҳоеро, ки оркестри деҳқонон иҷро мекард, шунавида, навохтани скрипка, флейта ва фортепианоро ёд гирифт. Баробари забонҳои хоричӣ адабиёт ва таърих, расмкаширо аз бар намуд.

Соли 1817 Глинка ба Петербург кӯчида меояд ва дар пансионии Благородний таҳсили илм мегирад. Баъди хатми пансион соли 1822 ба музикӣ эътибори калон медиҳад. Дар бобати ташаккулёбии эҷоди Глинка шиносӣ бо ҳаёти шахрону маданиятҳои он, оҳангсозони бузург аҳамияти калон пайдо намуда, мусиқии замо-

навиरो аз бар намуд. 1834 ба Русия баргашта, ба навиштани операи «Иван Сусанин» шурӯъ менамояд. 27 ноябри соли 1834 нахустичрои он ба амал омада, ба муваффақияти калон сазовор мегардад. Баъд ба таълифи операи «Руслан ва Людмила» шурӯъ менамояд. Соли 1844 Глинка ба Париж меравад. Бо Берлиоз кор мекунад ва бо ӯ дар мулоқоти наздик мешавад.

Навовари Берлиозро Глинка воло арзёбӣ мекунад. Соли 1845 Глинка ба Испониё рафта, ба комёбии калони эҷодӣ муваффақ мегардад. Соли 1846 дар Мадрид фантазияи «Арагонская хота»-ро таълиф мекунад. Дар 9 соли охири умраш фантазияи симфонии «Камаринская», песаҳои хурд, романсҳои эҷод менамояд, асарҳои пештар иншокардаашро аз нав кор мекунад.

3 феввали соли 1857 Михаил Иванович Глинка вафот мекунад.

● *Асарҳои М.Глинкарӯ интихоб намуда, намунае шунавед.*

*Михаил Глинка.
(1804–1857)*

КАМАРИНСКАЯ (Фантазия симфонӣ)

Оҳанги Михаил Иванович Глинка

Бо зудии миёна

Оммавӣ гардидани мусиқии Аврупо дар байни халқҳои ҷаҳон. Мусиқии Аврупо аз нуқтаи назари ташаккулёбӣ марҳилаи ниҳоят бузург тай намудааст ва то ҳоли ҳозир инкишоф меёбад. Таъсири он ба маданияти халқҳои ҷаҳон ниҳоят калон буда, ин мавқеъро дар мисоли маданияти мусиқии халқҳои мамлакатҳои ИДМ ҳам дидан мумкин аст. Чараёни мазкур сараввал ба санъати мусиқии рус гузашта, ривоч ёфта, баъд ба дигарон, аз он ҷумла халқҳои қирғиз, қазоқ, тоҷик, алалхусус мусиқии ўзбек таъсири амиқ расонда, роҳи ба худ хосро инкишоф додааст.

Доҳил шудани анъанаҳои мусиқии Аврупо ба мусиқии ўзбек ба аввалҳои асри XX рост меояд. Аз он ҷумла таъсири чараёни мазкур ба эҷодиёти оҳангсозони ўзбек шакли дигар гирифта, дар тӯли тамоми аср ривоч ёфтааст ва ба қуллаи аз ҳама баланди худ расидааст. Чараёнҳои мазкур аз ҳамкориҳои эҷодии намояндагони авлоди чоруми оҳангсозон В.Успенский, С.Козловский, С.Василенко,

Р.Глиэр бо Т.Содиқов, М.Ашрафӣ, И.Акбаров, Т.Чалилов, М.Бурҳонов оғоз ёфтааст. Дар натиҷа дар мусиқии ўзбек камер-соз, опера, асарҳои симфонӣ пайдо гардид, ки хоси маҳалҳои Аврупо мебошад. Ҳамин қабил ҷараёноро мо дар дигар мамлакатҳои Осиёи Миёна ҳам дида метавонем.

● *Мусиқии мумтози Аврупо ро интиҳоб карда, намунаашро шунавед.*

Оҳанги «Тӯрғайро» ба нота нигоҳ карда навозед:

ТҮРҒАЙ I

- ?! 1. Мавқеи оркестри деҳқонон дар бобати эҳёи шавқи мусиқии М.И. Глинка чӣ гуна аст?
2. Дар бораи таълифи операи «Руслан ва Людмила» нақл намоед.
3. Дар бораи чӣ тавр таълиф ёфтани фантазияи симфонии «Камаринская» нақл кунед.
4. Жанрҳои асарҳои аврупоӣ дар мусиқии халқҳои Осиёи Миёна кай пайдо шудаанд?
5. Аз аввалин оҳангсозони симфонии ўзбек кихоро медонед?

КОРИ НАЗОРАТӢ

1. Волфган Амадей Мотсарт дар кадом аср зиндагӣ ва эҷод намудааст?
А) Асри XVIII; Б) Асри XIX; В) Асри XX.
2. Ватани оҳангсоз Волфган Амадей Мотсарт кучост?
А) Фаронса; Б) Чин; В) Австрия.
3. Операи Людвиг ван Бетховенро ишора кунед:
А) «Фиделио»; Б) «Найи сеҳрнок»; В) «Кармен».

4. Фридерик Шопен оҳангсози кадом миллат аст?

- А) Фаранавӣ; Б) Поляк; В) Цопон.

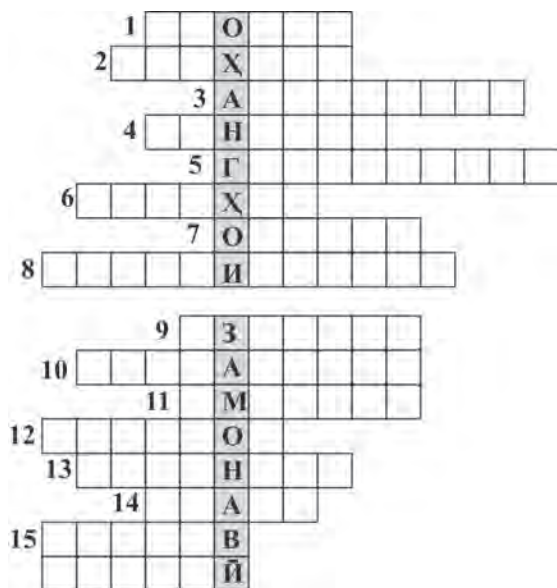
5. Михаил Иванович Глинка оҳангсози кадом миллат мебошад?

- А) Ўзбек; Б) Немис; В) Рус.

6. Михаил Глинка оё опера навиштааст?

- А) Навиштааст; В) Нанавиштааст?; С) Танҳо барои фортепиано асарҳо навиштааст.

ҲАҶФҚАДВАЛ

1. Мусиқии касбӣ боз бо кадом ном ба забон гирифта мешавад?

2. Яке аз жанрҳои мардумии поляк

3. Жанри бузурги мусиқӣ.

4. Песаи машҳури Бетховен.

5. Симфонияи 3-юми Бетховен чӣ ном дорад?

6. Яке аз жанрҳои эҷодиёти оҳангсозӣ.

7. Яке аз жанрҳои созие, ки аз эҷодиёти оҳангсозӣ мавқеъ пайдо намудааст.

8. Номи фантазияи симфоникӣ оҳангсози рус М.Глинка.

9. Номи Бетховен.

10. Сози мусиқие, ки саросари ҷаҳон васеъ паҳн гардидааст.

11. Ансамбле, ки аз чор соз ташкил ёфтааст.

12. Оҳангсози немис, ки беш аз 40 симфония таълиф намудааст.

13. Оҳангсози немис, ки асари «Елизага»-ро навиштааст.

14. Пианинанавоз ва оҳангсози машҳури полшагӣ.

15. Оҳангсози бузурги рус.

МУНДАРИЧА

Мукаддима	3
Гимни давлатии Республикаи Ўзбекистон	4

Чоряки I

Маълумот дар бораи мусиқии мумтоз

Мавзӯи 1: Мусиқии мумтоз	6
Мавзӯи 2: Оҳангҳои мумтоз	7
Мавзӯи 3: Таронаи мумтоз	10
Мавзӯи 4: Шашмақом – асоси мусиқии мумтози мо	12
Мавзӯи 5: Мусиқии мумтози воҳаи Фарғона–Тошканд, Таронаи калон	15
Мавзӯи 6: Мусиқии мумтози воҳаи Хоразм	17
Мавзӯи 7: Мусиқии мумтози воҳаи Сурхондарё ва Қашқадарё	20
Мавзӯи 8: Мавқеи мусиқии мумтоз дар маданияти мо	23
Кори назоратӣ	24
Ҳарфчадвал	25

Чоряки II

Мусиқии замонавӣ ва хусусиятҳои асосии он

Мавзӯи 1: Мусиқии замонавии ўзбек	26
Мавзӯи 2: Мусиқии замонавӣ	29
Мавзӯҳои 3–4: Мусиқии мардумӣ ва санъати дostonсарой	30
Мавзӯи 5: Мусиқии эстрадӣ. Б.Зокиров ва гурӯҳи «Ялла»	35
Мавзӯи 6: Гузарондани озмун-азназаргузаронӣ ва чашнвораҳо оид ба санъати мусиқӣ	39
Кори назоратӣ	40
Ҳарфчадвал	41

Чоряки III

Мусиқии мумтози халқҳои Шарқ

Мавзӯи 1: Таронаҳои Шарқ	42
Мавзӯи 2: Мусиқии мумтози халқҳои турк ва озар	45
Мавзӯи 3: Мусиқии мумтози халқҳои тоҷику туркман	46
Мавзӯи 4: Мусиқии мумтози халқҳои Эрон ва араб	49
Мавзӯи 5: Мусиқии мумтози халқи Чин ва уйгур	52
Мавзӯи 6: Мусиқии мумтози халқи Чопон ва хинд	54
Мавзӯҳои 7–8: Мусиқии мумтози халқҳои қазоқ ва қирғиз	57
Мавзӯи 9: Монандии мусиқии касбии халқҳои Шарқ	59
Кори назоратӣ	64
Ҳарфчадвал	65

Чоряки IV
Маълумот дар бораи мусиқии мумтози Аврупо

Мавзӯи 1: Мусиқии мумтози Аврупо	66
Мавзӯи 2: Волфганг Амадей Мотсарт	71
Мавзӯи 3: Маълумот дар бораи симфония	74
Мавзӯи 4: Людвиг ван Бетховен	77
Мавзӯи 5: Фридерик Шопен	79
Мавзӯҳои 6–7: Ҳаёт ва эҷодиёти Михаил Иванович Глинка.	
Оммавӣ гардидани мусиқии аврупоӣ дар байни халқҳои ҷаҳон	82
Кори назоратӣ	85
Ҳарфҷадвал	86

Soib Begmatov

MUSIQA

6-sinf uchun darslik
(Tojik tilida)

Нашри шашуми такмилёфта

Мутарчим Ш. Турдикулов
Муҳаррир Х. Ҳамидов
Муҳаррири бадеӣ Ш. Мирфаёзов
Муҳаррири техникӣ Е. Корягина
Мусахҳаҳ М. Қиронова
Саҳифабанди компютери Х. Шарипова

Литсензияи нашриёт № 290. 04.11.2016

Ба ҷопаш 10.08.2017 иҷозат дода шуд. Андозаи 70x90 $\frac{1}{16}$. Кегли 11.
Гарнитураи Таймс. Чопи офсетӣ. Ҷузъи шартии чопӣ 7,02.
Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 11,5. Адади нашри 7174 нусха. Супориши рақами
Шартномаи 77–2008

Дар Ҳонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фуломи
Оҷонсии матбуот ва иттилооти Ўзбекистон.
100128, кӯчаи Шайхонтоҳур, 86 чоп гардидааст.

www.gglit.uz Winfo@gglit.uz